

KS. TADEUSZ KRAHEL

Archiwa, Biblioteki
i Muzea Kościelne. T. 39: 1979

SCHEMATYZMY DIECEZJI WILEŃSKIEJ JAKO ŹRÓDŁO HISTORYCZNE

(Rozdział II — cd.)

D. URZĘDY CENTRALNE

1. KONSYSTORZ GENERALNY

Konsystorz wileński został ustanowiony za czasów biskupa Macieja z Trok (1421—1453)³⁸. Jego historia i działalność nie są dotąd opracowane. Poza krótką, dwustronicową wzmianką u Kurczewskiego nic o nim nie wiemy. Tym cenniejsze są dane, jakie znajdujemy w schematyzmach wileńskich. Elenchusy z XVIII w. podają tylko oficjała generalnego, który przeważnie był jednocześnie wikariuszem in spiritualibus, sędziego surogata i notariusza. Od 1800 r. aż do końca istnienia konsystorza mamy podawany pełny wykaz urzędów konsystorskich oraz osób piastujących je. Generalny konsystorz wileński wg katalogu z 1800 r., a więc po reorganizacji dokonanej przez biskupa J.N. Kossakowskiego i urządzeniu go na wzór mohylewskiego³⁹, przedstawiał się następująco: oficjał — bp D. Pilchowski, sufragan wileński, wiceoficjał (iudex surrogatus) — A. Giedrojć, koadjutor prałata prepozyta, asesorzy — I. Kontrym, prałat kustosz, I. Houwałt kanonik wileński i prałat żmudzki, T. Jurewicz kanonik, F.B. Kiełpsz kanonik koadjutor, J. Mirski, kanonik koadjutor, K. Naruszewicz, prałat żmudzki, konsultorzy — A. Szalewicz — pijar, R. Januszkiewicz — dominikanin, M. Wens — karmelita, D. Eydymtt — bernardyn, sekretarz — K. Pocolojewski, profesor uniwersytetu wileńskiego oraz protokulista — A. Sokołowski.

Konsystorz w takim układzie trwał bardzo krótko, gdyż w następnym schematyzmie figuruje jeszcze defensor matrimonii i instygator fiscalis, a w 1802 r. brak już konsultorów, w r. zaś 1804 mamy tylko 4 asesorów. Wg J. Kurczewskiego w r. 1804 konsystorz był ponownie zreformowany przez biskupa J. N. Kossakowskiego⁴⁰. Wskazują na to również schematyzmy, gdyż od 1806 r. podają następujący skład: praesidens, iudex surrogatus, 3 asesorów, sekretarz konsystorza i sekretarz orydnariusza lub kurii biskupiej.

³⁸ Kurczewski: *Biskupstwo*, s. 379.

³⁹ Kurczewski: *Biskupstwo*, s. 380.

⁴⁰ Kurczewski: *Biskupstwo*, s. 380.

W takim układzie figuruje konsystorz w schematyzmach do r. 1843. W niektórych latach notowany jest także obrońca węzła małżeńskiego. Od 1844 r. notujemy w katalogach nową zmianę w organizacji konsystorza, mianowicie dochodzi wizytator zakonów. Inne stanowiska pozostają bez zmian. Związane to było z ogólną reformą konsystorzy w Cesarstwie Rosyjskim⁴¹. W 1860 r. figuruje znowu obrońca węzła małżeńskiego (w latach 1868—1870 nawet dwóch), od 1891 r. stwierdzamy w konsystorzu brak sekretarza kurii biskupiej, a pojawia się czasowo notariusz (1900—1911). Ostatni raz konsystorz występuje w schematyzmie z 1919 r. Jego skład przedstawiał się wówczas następująco: oficjał, wiceoficjał, trzech asesory, wizytator zakonów, obrońca węzła małżeńskiego i ślubów zakonnych oraz sekretarz.

Na podstawie danych zawartych w schematyzmach możemy prześledzić wiele spraw związanych z konsystorzem, organizację, jakie i kiedy zachodziły zmiany, skład personalny — kto piastował poszczególne stanowiska, wykształcenie oficjalistów. Takie stanowiska, jak oficjał, wiceoficjał i asesory zajmowali przeważnie członkowie kapituły. Oficjałami i wiceoficjałami byli zazwyczaj prałaci, w większości ludzie ze stopniami naukowymi. Bez stopni naukowych zdarzali się częściej tylko sekretarze.

2. KURIA BISKUPIA

Drugim, obok konsystorza, najważniejszym urzędem w diecezji była kuria biskupia, zwana dawniej kancelarią zadworną⁴². W schematyzmach, od samego ich początku, notujemy kanclerza kurii diecezjalnej oraz audytora, a w niektórych również notariusza. Wg katalogu z 1773 r. kanclerzem był ks. A. Bukaty, audytorem zaś i jednocześnie sędzią surogatem — ks. P.S. Toczyłowski. W latach 1784—1790 występuje jeszcze notariusz. Kanclerz był wymieniany w elenchusach po kanonikach, gdyż od czasów biskupa E. Wołłowicza był on nadetatowym kanonikiem⁴³. Od r. 1844 widzimy kanclerza wymienionego w kapitule minus, od 1861 r. przez kilka lat mamy go znowu uwzględnionego zaraz po kanonikach, a od 1868 do 1920 nie występuje wcale. Obok kanclerza na początku XIX w. mamy jeszcze audytora kurii biskupiej, a później wicekanclerza, chociaż nie we wszystkich kolejno katalogach. W latach 1820—1890 notujemy sekretarza kurii biskupiej wymienionego w ramach konsystorza i poza tym sekretarzem w latach 1868—1893 nie napotykamy innych informacji odnośnie kurii. W latach 1891—1893 mamy przy biskupie A.F. Audziejewiczu wymienionego kapelana, pełniącego jednocześnie obowiązki sekretarza „duchownego” oraz uwzględnionego sekretarza świeckiego. Od 1894 r. schematyzmy podają kancelarię kurii biskupiej, w skład której początkowo wchodził kapelan, pełniący jednocześnie obowiązki sekretarza oraz notariusz świecki. Od 1900 r. mamy samych duchownych na tych stanowiskach i chyba tego sekretarza kurii biskupiej, występującego w następnych schematyzmach w randze kanonika lub prałata, można uważać za kanclerza kurii, co zresztą zgadzałoby się z tym, co J. Kurczewski pisze o wznowieniu urzędu kanclerskiego w r. 1898 przez biskupa S.A. Zwierowicza⁴⁴. W 1917 r. skład kurii przedstawiał się następująco: sekretarz, dwaj adjutorzy i sekretarz ad personam biskupa. Po wejściu w życie kodeksu prawa kano-

⁴¹ Kurczewski: *Biskupstwo*, s. 380.

⁴² Librowski. *Wizytacje*, s. 56.— Kurczewski. *Biskupstwo*, s. 381.

⁴³ Kurczewski: *Biskupstwo*, s. 382.

⁴⁴ Kurczewski: *Biskupstwo*, s. 383.

nicznego i zniesieniu konsystorza, kuria diecezjalna przejęła również funkcje konsystorza. Odtąd kurie diecezjalną czyli biskupią stanowią osoby pomagające biskupowi w zarządzaniu diecezją, a mianowicie: wikariusz generalny, oficjał, kanclerz, promotor sprawiedliwości, obrońca węzła małżeńskiego i święceń, sędziowie i egzaminatorzy synodalni, proboszczowie konsultorzy, audytorzy, notariusze i woźni⁴⁵. Pierwszy raz kuria diecezjalna wg norm kodeksu wymieniona jest w katalogu z 1920 r. i jej skład przedstawiał się wówczas następująco: wikariusz generalny, sąd diecezjalny, egzaminatorzy prosynodalni i proboszczowie konsultorzy, egzaminatorzy neoprezbiterów i na beneficja, rada administracji dóbr diecezjalnych, komisja do spraw liturgicznych, komisja artystyczna do spraw odnowy, budowy i przyozdabiania kościołów, komisja do spraw akcji społecznej, oficja kancelarii (kanclerz, wicekanclerz, dwaj notariusze), diecezjalna rada „a vigilandia”, cenzorzy ksiąg. Widzimy tu wielką ilość urzędów i stanowisk. Zgodnie z kodeksem oficjał, promotor sprawiedliwości, obrońca węzła małżeńskiego i święceń, sędziowie synodalni, audytorzy pomagają biskupowi w wykonywaniu władzy sądowniczej; omówimy ich w paragrafie traktującym o sądzie diecezjalnym. Wszyscy inni pomagają w administracji i wykonywaniu władzy dobrowolnej⁴⁶, a tych omówimy w paragrafie o urzędach i stanowiskach kurialnych oraz diecezjalnych, z wyjątkiem urzędników kancelarii kurii czyli kanclerza, wicekanclerza i notariuszy, o których już była mowa.

3. SĄD KOŚCIELNY

Sąd diecezjalny podany jest pierwszy raz w schematyzmie z 1911 r. Utworzony on został w 1909 r.⁴⁷ i chyba trwał krótko, gdyż tylko katalogi z lat 1911—1912 go notują. Potem pojawia się znowu w r. 1920. Skład sądu w 1911 r. przedstawiał się następująco: prezes sądu, trzech sędziowie, prokurator od spraw finansowych, obrońca węzła małżeńskiego i ślubów zakonnych, notariusz i aktuariusz. Wszyscy członkowie sądu byli albo członkami kapituły albo profesorami seminarium i posiadali stopnie naukowe. W katalogu z 1911 r. było też zaznaczone, jakie sprawy sąd załatwia: sprawy małżeńskie, beneficjackie i dyscyplinarne, a w 1912 nie ma wzmianki o sprawach beneficjackich. Od 1920 r. organizacja sądu diecezjalnego przedstawiała się nieco inaczej. Liczył on o wiele więcej członków. Skład sądu w tym roku był następujący: oficjał, dwaj wiceoficjałowie, dziewięciu sędziów prosynodalnych, promotor sprawiedliwości, obrońca węzła małżeńskiego i ślubów zakonnych oraz dwaj notariusze. Taki skład sądu pozostał w następnych latach. Oficjalistami sądu byli przeważnie członkowie kapituły i profesorem seminarium, mniej zaś duchownych spoza tych instytucji, ale wszyscy ze stopniami naukowymi. Z danych schematyzmów dotyczących sądu diecezjalnego widzimy jego powstawanie, organizację oraz kto piastował w nim poszczególne stanowiska.

4. URZĘDY I STANOWISKA KURIALNE I DIECEZJALNE

Na podstawie schematyzmów możemy się zorientować, jakie urzędy, komisje, rady i stanowiska diecezjalne były na przestrzeni od XVIII w. do

⁴⁵ C.I.C. kan. 363.

⁴⁶ F. Bączkowicz: *Prawo kanoniczne*. T. 1. Opole 1957, s. 525—527.

⁴⁷ Skarbek: *Sąd*, s. 9.

1925 r. Oczywiście nie są to dane kompletne, gdyż nie zawsze katalogi je uwzględniały! Szczególnie od r. 1920 w ramach kurii biskupiej schematyzmy wyliczały dużo urzędów i stanowisk o zasięgu ogólnodiecezjalnym. Nie będziemy tu ponownie wspominali urzędów wchodzących w skład konsystorza i kancelarii kurii biskupiej, o których już była mowa.

a) WIKARIUSZ GENERALNY

Urząd ten notowany jest w schematyzmach z końca XVIII w i początku XIX oraz od 1920 r. Wg katalogów z 1773 i 1779 r. wikariuszem generalnym był wówczas kanonik K. Karp, następnym — P. Toczyłowski (1781), a elenchusy z 1790 i 1794 r. podają na tym stanowisku infułata gieranońskiego N. Puzyńę. W zachowanych katalogach z XIX w. wikariusz generalny notowany jest tylko w r. 1820. Był nim wówczas T. Kundzicz, sufragan trocki. Wszyscy oni byli jednocześnie oficjalami generalnymi konsystorza. Ponownie urząd ten zjawia się dopiero w schematyzmach od r. 1920 i sprawował go w tym czasie K. Michalkiewicz, późniejszy sufragan wileński.

b) WIZYTATOR GENERALNY DIECEZJI

Tylko w trzech schematyzmach z XVIII w. (z lat 1784, 1790 i 1794) jest notowany wizytator generalny diecezji. Był nim ks. M. Kadłubowski, prałat inflancki. Najprawdopodobniej urząd ten był ustanowiony przez biskupa Massalskiego i trwał krótko⁴⁸.

c) DIECEZJALNA RADA „A VIGILANTIA”

Encykliką Pascendi z 1907 r. papież Pius X zarządził powołanie w każdej diecezji specjalnego organu, mającego na celu czuwanie nad prawowiernością nauki i zwalczanie błędów. Organem tym była diecezjalna rada „a vigilantia”. Figuruje ona w schematyzmach wileńskich z lat 1910—1911 oraz od 1918. Liczebność tej rady w diecezji wileńskiej wahała się w granicach od 5 do 10 członków. Rekrutowali się głównie z prałatów i kanoników kapituły oraz kanoników honorowych. Skład tej rady wg katalogu z r. 1924 przedstawiał się następująco: prałaci F. Wołodźko i J. Uszyło, kanonicy K. Lubianiec i J. Kuchta oraz kanonicy honorowi H. Bojaruniec i L. Żebrowski.

d) EGZAMINATORZY DIECEZJALNI

Pierwszy raz egzaminatorów diecezjalnych znajdujemy w katalogu z 1800 r. Było ich wówczas trzech. Schematyzmy notują egzaminatorów do 1852 r. bez przerwy. Najwięcej ich figuruje w 1852 r., aż 15. Rekrutowali się głównie z członków kapituły oraz profesorów seminarium, uniwersytetu, adiunktów akademii duchownej oraz władz zakonnych. W r. 1837 egzaminatorami było 8 członków kapituły, 3 adiunktów akademii i 1 wizytator misjonarzy, a w 1852 r. — 6 członków kapituły, 7 profesorów seminarium i 2 członków konsystorza. Po kilkuletniej przerwie schematyzmy znowu notują egzaminatorów od 1860 do 1870 r. Po dwuletnim braku wzmianki o nich, od 1873 do 1884 r. po wykazie dziekanów jest uwaga, że są oni egzaminatorami i kierownikami rekolekcji. Następuje znowu przerwa i dopiero w 1911 r. notujemy egzaminatorów prosynodalnych i jednocześnie konsultorów (sześciu), ale w następnych schematyzmach ich nie ma. Dopiero od 1920 r. występują w każdym

⁴⁸ Kurczewski: *Biskupstwo*, s. 57.

katalogu jako egzaminatorzy prosynodalni i proboszczowie konsultorzy i jest ich po 8 lub 7. Część z nich to profesorowie seminarium, a większość — to dziekani i proboszczowie. Od r. 1920 schematyzmy podają też egzaminatorów neoprezbiterów i na beneficja, którzy w latach 1921—1925 figurują jako egzaminatorzy diecezjalni i byli nimi wszyscy duchowni profesorowie seminarium.

e) CENZORZY KSIĄZEK

Cenzorów ksiąg notują schematyzmy w następujących latach: 1801—1835, 1910—1911 i od 1918. W okresie do 1835 r. ilość cenzorów wahała się w granicach od 4 do 8 i byli nimi przeważnie kanonicy wileńscy, profesorowie seminarium i uniwersytetu wileńskiego oraz wizytatorzy zakonów. Tak np. w r. 1818 cenzorami byli: T. Kundzicz — sufragan trocki, J. Niedoźwiecki — regens seminarium diecezjalnego, F. Golański i J. Chodani — profesorowie uniwersytetu wileńskiego; a w 1833 r.: M. Herburt, J. Staniewicz, J. Skidełł i A. Fijałkowski — kanonicy wileńscy, J. Markiewicz — regens seminarium głównego, J. Bohdanowicz — wizytator misjonarzy i J. Gąsowski — były wizytator tego zgromadzenia. Również w latach 1910—1911 i od 1918 r. cenzorzy rekrutują się głównie z członków kapituły oraz profesorów seminarium. Od 1918 r. było po 15 cenzorów ksiąg i prawie wszyscy mieli stopnie naukowe.

f) CENZORZY KAZAŃ

Ukazem carskim z 1832 r. wprowadzono w Cesarstwie Rosyjskim cenzurę głoszonych kazań, tzn. kazania przed wygłoszeniem musiały być napisane i poddane uprzedniej cenzurze⁴⁹. Odbicie tego mamy w schematyzmach, które od r. 1833 do 1905, z przerwą w latach 1865—1872, zamieszczają wykaz cenzorów kazań w diecezji. Wyszczególniani byli wg guberni, a w ramach ich powiatami względnie dekanatami. Ilość tych cenzorów w rozmaitych latach była różna. Wg katalogu z 1833 r. w mieście Wilnie byli następujący cenzorzy kazań: dziekan lub jego zastępca, dwaj profesorowie akademii duchownej, rektorzy seminarium głównego i diecezjalnego, dwaj kapelani tych seminariów, wizytator zgromadzenia księży misjonarzy, dyrektor seminarium tego zgromadzenia, przeor klasztoru dominikanów św. Ducha, prowincjał pijarów lub rektor ich kolegium wileńskiego oraz prowincjał karmelitów bosych. W powiatach guberni wileńskiej i grodzieńskiej ilość cenzorów wahała się od 11 w powiecie wilkomirskim do 3 w powiecie brzeskim. Najmniej cenzorów było w guberni kurlandzkiej, tylko czterech. Od r. 1854 do 1864 w dekanatach było przeważnie po dwóch cenzorów kazań. Jedynie dekanat białostocki i bielski miały po trzech oraz dekanaty wileński i giedrojcki od 8 do 11. W latach 1865—1872 schematyzmy nie zamieszczają cenzorów kazań, a od 1873 do 1905 przy wykazie dziekanów była zamieszczona informacja, że oni są cenzorami na swoje dekanaty

g) RADA DO SPRAW LITURGICZNYCH

W latach 1909—1911 oraz od 1918 w schematyzmach notujemy radę do spraw liturgicznych. Liczyła ona po trzech członków (tylko w 1918—1919 — po dwóch). W pierwszym okresie prezesem jej był ordynariusz diecezji. W skład jej stale wchodził magister ceremonii lub profesor liturgiki w seminarium.

⁴⁹ Urban. *Ostatni etap*, s. 255.

W 1920 r. skład tej rady był następujący: K. Lubianiec — inspektor seminarium diecezjalnego, L. Żebrowski — dziekan grodzieński i A. Cichoński — profesor liturgiki w seminarium.

h) RADA DO SPRAW ADMINISTRACJI DOBR KOŚCIELNYCH

Z chwilą gdy miejsce konsystorza zajęła kuria diecezjalna, zwiększyła się ilość urzędów, rad i komisji diecezjalnych figurujących w katalogach. Jednak bardziej chyba związane to było z odzyskaniem niepodległości i możliwością swobodniejszego działania. Jedną z takich rad diecezjalnych jest rada do spraw administracji dóbr kościelnych w diecezji, figurująca w schematyzmach od r. 1920. Od samego początku do końca omawianych przez nas schematyzmów rada ta składała się z ordynariusza jako prezesa oraz 4 radnych: prałatów J. Hanusowicza i A. Sawickiego, proboszcza parafii św. Jana w Wilnie — J.A. Ellerta i dziekana trockiego — K. Malukiewicza.

i) RADA DO SPRAW AKCJI SPOŁECZNEJ

Rada ta figuruje w schematyzmach od r. 1920. W skład jej wchodziło w latach 1920—1922 pięciu członków: K. Lubianiec — kanonik kapituły, L. Żebrowski — dziekan grodzieński, A. Kuryłłowicz — proboszcz kościoła bernardynów w Grodnie, M. Rejnis — profesor seminarium oraz I. Olszański jako sekretarz generalny. Wg późniejszych katalogów rada ta liczyła 4 członków.

j) RADA ARTYSTYCZNA DO SPRAW KOŚCIOŁÓW

Również tę radę pierwszy raz mamy w schematyzmie z 1920 r. W skład jej wchodziło 7 członków, 4 duchownych (F. Wołodźko, L. Żebrowski, J.A. Ellert i L. Puciata) oraz 3 świeckich (T. Rostworowski, W. Zahorski, F. Ruszczyc).

k) INNE URZĘDY I STANOWISKA

W schematyzmach od r. 1920 w ramach kurii diecezjalnej, po egzaminatorach diecezjalnych, mamy wymienione jeszcze inne urzędy o zasięgu ogólnodiecezjalnym, które od 1922 r. figurują pod wspólnym tytułem „officia”. Były one następujące:

1) Komisarz generalny i wizytator klasztorów, zgromadzeń zakonnych i pobożnych instytutów. Komisarzem tym cały czas był K. Michalkiewicz, późniejszy biskup sufragan. W czasie istnienia konsystorza, od 1843 r., urząd wizytatora zakonów był jednym z urzędów konsystorskich.

2) Wizytatorzy szkół. W schematyzmach z lat 1920—1922 figuruje wizytator generalny (prałat J. Hanusowicz) oraz wizytatorzy okręgowi (dziekani w swoich dekanatach). W następnych latach katalogi uwzględniają wizytatorów szkół wileńskich oraz dziekanów, jako wizytatorów na terenie swoich dekanatów.

3) Moderator generalny trzeciego zakonu św. Franciszka. Od r. 1920 był nim ks. K. Michalkiewicz. Schematyzmy z 1920 i 1921 r. podają też wice-moderatora, którym był dziekan grodzieński L. Żebrowski i miał pod swoją opieką dekanaty: grodzieński, białostocki, prużański, sokólski, brzeski i bielski.

4) Moderator diecezjalny apostołstwa modlitwy. Występuje w elenchusach od 1922 r. Był nim ks. K. Lubianiec.

5) Diecezjalny dyrektor misyjnej unii kleru. Figuruje w schematyzmach od r. 1924 i był nim bp sufragan K. Michalkiewicz.

6) Sekretarz generalny stowarzyszeń młodzieżowych: Był nim ks. F. Szczerbicki, katecheta z Brześcia. Występuje w katalogach od 1923 r.

7) Dyrektor i kustosz archiwum konsystorskiego występuje tylko w schematyzmie z 1921 r. Był nim prałat K. Bajko. W schematyzmach z końca XVIII i początku XIX w. notujemy archiwistę diecezjalnego i kapitulnego albo tylko jednego, a wtedy nie wiadomo było o jakiego chodzi, gdyż nie był dokładnie określany.

E. INSTYTUCJE W DIECEZJI

1. KAPITUŁA KATEDRALNA

Informacje dotyczące kapituły katedralnej, spośród wszystkich danych znajdujących się w schematyzmach, obejmują najdłuższy okres czasu. Wykazy bowiem członków kapituły, zamieszczone na końcu rubrycel, były początkową formą schematyzmów. I podczas gdy inne wiadomości były stopniowo dodawane, te mamy od samego początku schematyzmów. Na ich podstawie możemy prześledzić organizację i skład personalny kapituły od katalogu z 1773 r. Do r. 1842 liczba członków była stała: 6 prałatów i 12 kanoników oraz koadiutorzy. Do kapituły należał też kanclerz diecezjalny jako kanonik nadetatowy i schematyzmy wymieniają go zwykle po dwunastym kanoniku⁵⁰. Koadiutorów mogło być tyłu, ilu było gremialnych członków kapituły. Największą liczbę koadiutorów notuje katalog z 1794 r., bo aż 12. Po utracie niepodległości obserwujemy stopniowy zanik tych, a pojawienie się koadiutorów czasowych. Związane to było z tym, że utrudniona była łączność z Rzymem, którego zgody trzeba było, by zostać koadiutorem. Dlatego biskupi wprowadzili koadiutorie czasowe, nie wymagające odwoływania się do Stolicy Apostolskiej⁵¹. Od schematyzmu z r. 1832 nie widzimy już żadnych koadiutorów. W niektórych katalogach figurują prałaci i kanonicy nadliczbowi, w późniejszych określani jako „extra statu” (Schem. z 1844 r.) lub „supra statum” (1864).

Zmiany organizacyjne w kapitule widzimy w schematyzmie z 1844 r., kiedy to kapitułę większą stanowią tylko prałaci, a w ramach kapituły mniejszej są wymienieni kanonicy: kaznodzieja, senior, 4 kanoników extra statum, wicekustosz, 3 wikariusze, kanclerz diecezjalny, 3 kaznodzieje, magister ceremonii, penitencjarz i sekretarz kapituły. Była to sytuacja przejściowa. Od 1860 r. prałaci i kanonicy są wymieniani bądź pod ogólnym tytułem „capitulum”, bądź oddzielnie prałaci (sześciu) i oddzielnie kanonicy (trzech). Po kanonikach figuruje zwykle wicekustosz, często razem pod tytułem „kanonicy”.

Rzucającą się w oczy sprawą jest niezwykle skład kapituły w katalogach z lat 1864—1867. W r. 1864 mamy 6 zwykłych prałatów i jednego „supra statum”, w następnych zaś, oprócz prałatów: prepozyta, archidiacona, kustosa, scholastyka i kantora mamy trzech dodatkowych: A. Niemekszę, P. Żylińskiego i E. Tupalskiego. Weszli oni do kapituły z nakazu rządu carskiego

⁵⁰ Kurczewski: *Biskupstwo*, s. 382.

⁵¹ Kurczewski: *Biskupstwo*, s. 125.

i bardzo niechlubnie zapisali się w dziejach kapituły i diecezji⁵². W schematyzmie z 1868 r. figurują już jako „normalni” prałaci.

Od 1860 r. w skład kapituły wchodziło 6 prałatów i 3 kanoników. Po wykazie członków gremialnych kapituły w latach dwudziestych tego stulecia zaczęto uwzględniać kanoników honorowych, których np. w r. 1925 było aż 19. W początkowym okresie zaraz po kanonikach byli wymieniani wiceprałaci (wicedziekan, wicekustosz i wicekantor) oraz wikariusze katedralni. Wg katalogu z 1784 r. wikariuszy tych było 8, w 1841 — tylko 2, a w 1914 — czterech. Od 1828 r. wikariusze są wymieniani w kapitule mniejszej, a w późniejszych latach przy kościele katedralnym, a nie po kapitule. Z wiceprałatów pozostał tylko wicekustosz, którego etat w ostatnich schematyzmach ciągle wakował. Z urzędów kapitulnych notujemy notariusza, sekretarza, prokuratora oraz archiwistę kapitulnego. Notariuszem i prokuratorem kapituły w ostatnim okresie byli członkowie kapituły.

Ciekawym zagadnieniem, możliwym do przesledzenia na podstawie katalogów, jest skład personalny kapituły. Wśród jej członków w XVIII i na początku XIX w. widzimy dużo biskupów. Największą ich liczbę notujemy w schematyzmie z 1794 r., dziewięciu. W. Przyałowski pisze, że gdy J.N. Kossakowski wstępował na stolicę wileńską, 10 głów mitrą ozdobionych znajdowało się w kapitule wileńskiej⁵³. W XIX w. zmniejsza się ilość biskupów w kapitule, a od 1832 r., poza sufraganiem wileńskim, wcale ich nie notujemy. W gronie kapituły widzimy dużo członków kapituł innych katedr: żmudzkiej (najwięcej), inflanckiej, płockiej, mińskiej, łuckiej, gnieźnieńskiej, zytomierskiej oraz kanoników kolegiat: ołyckiej, brzeskiej i kurlandzkiej. Z czasem jednak członków innych kapituł w kapitule wileńskiej nie notujemy. W XIX w. wśród członków kapituły widzimy profesorów uniwersytetu wileńskiego, wileńskiej akademii duchownej, seminarium głównego i diecezjalnego, a także prepozyta kościoła św. Ludwika w Moskwie, ks. Mahlerba. Niektóre postacie wzbudzają z pewnych względów specjalne zainteresowanie, np. czym się zasłużył carowi kanonik gnieźnieński J. Wiażewicz, że „ex supremo mandatu S. Imp. Mtis” został włączony do kapituły wileńskiej jako prałat supernumerarius⁵⁴.

Wykazy członków kapituły umożliwiają też przesledzenie wykształcenia prałatów i kanoników. W XVIII i na początku XIX w. na ogół nie zaznaczano stopni naukowych, ale już w latach dwudziestych XIX stulecia notujemy przy większości nazwisk członków kapituły, np. w 1820 r. trzynastu ma doktoraty. Do lat sześćdziesiątych wśród stopni naukowych przeważają doktoraty, ale od lat osiemdziesiątych należą one do rzadkości. Występują teraz przeważnie stopnie magisterskie i kandydackie. Prałaci i kanonicy bez tytułu naukowego należą do rzadkości. Za czasów J. Kurczewskiego stopień naukowy był konieczny, by wejść do kapituły⁵⁵.

Przy okazji warto też zwrócić uwagę na godności państwowe piastowane przez prałatów i kanoników. Spotykamy je tylko w czasach Polski Niepodległej, przed r. 1795 i po 1918. Z urzędów tych notujemy następujące: sekretarz Wielkiego Księstwa Litewskiego, notariusz oraz referendarz Wielkiego Księstwa Litewskiego, referendarz Królestwa Polskiego oraz senator Rzeczypos-

⁵² Kubicki. *Dwa odczyty*, s. 281—282.— Boudou: *Stolica*, II, s. 436.

⁵³ Przyałowski: *Zywoty*, II, s. 213.

⁵⁴ *Schem. Vil. 1806*.

⁵⁵ Kurczewski: *Biskupstwo*, s. 123.

politej. Ogólnie można stwierdzić, że informacje zawarte w schematyzmach stanowią bogate źródło do dziejów kapituły wileńskiej.

2. KAPITUŁY KOLEGIACKIE

a) KOLEGIATA BRZESKA

Pierwszy raz wykaz kanoników kolegiaty brzeskiej, założonej przez biskupa J.N. Kossakowskiego w 1798 r. wraz z sufraganią brzeską⁵⁶, notujemy w katalogu z 1801 r. Było wówczas 7 kanoników. W schematyzmie z 1818 r. wykaz ten nosi tytuł „kanonicy i prałaci kolegiaty brzeskiej” i podaje aż 35 członków tej kolegiaty. Jest to najwyższa ich liczba notowana w katalogach. W następnych bowiem latach ilość ich się zmniejsza i nie ma wzmianki o prałatach. Ostatni raz kapituła brzeska podana jest w elenchusie z r. 1843. Z tego można wnioskować, że przestała istnieć. Na podstawie danych schematyzmów można przesledzić skład personalny tej kolegiaty, a częściowo także jej organizację. Mimo że w niektórych latach wykaz członków tej kolegiaty uwzględnia w tytule również prałatów, to jednak wg W. Przyalgowskiego, w jej skład wchodził tylko kanonik⁵⁷. Słowo prałaci, użyte w tytule wykazu, można tłumaczyć tym, że w tych latach kanonikiem brzeskim był prałat koadiutor kapituły wileńskiej W. Kossakowski. Ze stanowisk kolegiackich wymienieni są tylko prepozyt i kanclerz tejże kapituły. Prepozytem w latach 1818—1821 był W. Kossakowski, a kanclerzem w 1801—1820 — J. Laskowski. W wykazach kanoników tej kolegiaty nie podawane są stanowiska poszczególnych jej członków. Te można przesledzić w alfabetycznym spisie księży. Z niego wynika, że kanonikami kolegiaty brzeskiej byli przeważnie dziekani emerytowani i „curati” parafii.

b) KOLEGIATA KURLANDZKA CZYLI PILTYŃSKA

Kolegiata kurlandzka czyli piltyńska po raz pierwszy uwzględniona jest w katalogu z tego samego roku, w którym figuruje kolegiata brzeska. Założona ona została prawdopodobnie też przez biskupa J.N. Kossakowskiego⁵⁸. Wg elenchusów z lat 1801—1802 liczyła ona 6 kanoników z prepozytem na czele. W dostępnych nam schematyzmach największą liczbę kanoników notujemy w 1806 r., mianowicie ośmiu. Byli nimi wówczas: dziekan — J. Rotterding (kurlandzki), A. Bagiński (nadwilejski), J. Mielezko (wiłkomirski), J. Szarkiewicz (upicki), kanonik miński A. Rymowicz, kuratus kiernowski P. Cybowicz, bliżej nie określony A. Sokołowski i dr Sorbony A. Suruque. Ostatni raz kolegiata ta wymieniona jest w schematyzmie z 1832 r., w którym widnieje tylko jeden kanonik — J. Rudolph. Ten ostatni kanonik w następnych schematyzmach figuruje jedynie w wykazie alfabetycznym księży. Kolegiata więc przestała istnieć.

3. INSTYTUCJE NAUKOWO-WYCHOWAWCZE

a) SEMINARIA DUCHOWNE

W schematyzmach notujemy informacje dotyczące kilku seminariów duchownych z terenu diecezji. Najwięcej odnosi się do seminarium diecezjal-

⁵⁶ Kurczewski. *Biskupstwo*, s. 90.

⁵⁷ Przyalgowski: *Zywoty*, III, s. 220.

⁵⁸ Przyalgowski. *Zywoty*, III, s. 221.

nego. Początkowo dane te były bardzo skąpe i podawały tylko samego regensa w ramach oficjalistów katedralnych i diecezjalnych lub w wykazie egzaminatorów. Później zaczęto umieszczać wykaz profesorów i zarządu seminaryjnego, wykładanych przedmiotów, deputatów kierujących seminariami w diecezji i spisy alumnów. Na podstawie tych danych możemy zorientować się w składzie personalnym grona profesorskiego i zarządu seminaryjnego, w przedmiotach, jakie były wykładane oraz w liczbie alumnów i latach ich studiów, a przez to w pewnym stopniu prześledzić dzieje seminarium.

W katalogach z lat 1818—1833 i 1844—1925 mamy wykaz profesorów i osób wchodzących w skład zarządu seminaryjnego. Nie we wszystkich jednak profesorowie są wyszczególnieni i nie zawsze są podane przedmioty, których uczyli. Elenchusy z lat 1832—1833 podają tylko regensa, kapelana, prefektów i prokuratora. Podobnie katalogi z lat 1844—1872; np. w r. 1852 wymienieni są: regens, inspektor, profesorowie, lekarz i sekretarz. Nie podano tu jednak, jakich przedmiotów ci profesorowie uczyli. Katalog z 1832 r. zaznacza, że alumni seminarium uczęszczają na wykłady do cesarskiego uniwersytetu wileńskiego, a w domu mają różne zajęcia tak duchowne, jak i naukowe z kapelanem, prefektem i magistrem języków. Elenchus z r. 1833 informuje, że większa część alumnów seminarium uczęszcza na wykłady do wileńskiej akademii duchownej, a pozostali, oprócz ćwiczeń duchownych, mają zajęcia naukowe pod kierunkiem kapelana, prefektów i nauczycieli języków⁵⁹. Profesorowie oraz przedmioty przez nich wykładane podano w schematyzmach z lat 1818—1831 i od 1837 r. Pozwala to prześledzić profesorów poszczególnych przedmiotów, stopnie naukowe wykładawców oraz jakie przedmioty w danych latach były w seminarium wykładane. Wg katalogu z 1900 r. skład profesorski wraz z przedmiotami przez nich wykładanymi przedstawiał się następująco: rektor Karol Bajko — Pismo św. na III i IV roku, inspektor Antoni Czerniawski — teologia moralna, Hipolit Bojaruniec — Pismo św. na I i II roku, śpiew i łacina na I r., prokurator seminarium Jan Uszyło — dogmatyka i prawo kanoniczne, ojciec duchowny Karol Lubianiec — historia Kościoła i obrzędy, Bolesław Sperski — homiletyka oraz łacina na I, II i III r., Jan Godycki-Ćwirko — język rosyjski i literatura, Arseniusz Turewicz — historia rosyjska. W następnych latach notujemy pojawienie się nowych przedmiotów: języka polskiego i litewskiego (od 1906 r.), archeologii biblijnej (od 1907), filozofii, socjologii, historii sztuki kościelnej, patrologii i języka niemieckiego (od 1917).

W latach 1820—1828 schematyzmy podają też deputację kierującą seminariami diecezji wileńskiej. Oto przykładowy jej skład wg katalogu z 1826 r.: prezes — arcybiskup Siestrzencewicz, wiceprezes — oficjał generalny W. Mikucki, prowizorzy — prałat S. Puśłowski i kanonik J. Cywiński, członkowie — kanonicy M. Awtuszkiewicz i P. Cybowicz oraz regens seminarium J. Niedźwiecki, sekretarz — kanonik brzeski A. Żyszkowski. Następne schematyzmy informacji w tym względzie nie zawierają. Dopiero w 1860 r. katalog podaje prowizorów seminarium, w latach 1910—1911 — komisję deputatów administracji duchowej i doczesnej oraz od 1917 r. wyszczególniani są co roku deputowani lub prowizorzy do spraw seminarium.

Bardzo ciekawe są wykazy alumnów, zamieszczane od katalogu z 1851 r. Na ich podstawie można prześledzić nie tylko ilość kleryków, ale także okres

⁵⁹ Wileńska Akademia Duchowna została utworzona w 1832 r. po likwidacji uniwersytetu (Worotyński: *Seminarium*, s. 199.— Kozłowska: *Likwidacja*, s. 409).

studiów oraz sytuację seminarium w poszczególnych okresach i kleryków wileńskich na studiach w akademii duchownej w Petersburgu. W XIX w. okresem największej ilości alumnów w seminarium były lata 1861—1863. Wg schematyzmu z 1862 r. stan liczby alumnów przedstawiał się następująco: klerycy studiujący w akademii w Petersburgu — 9, diakoni — 4, subdiakoni — 3, pozostali — 111, razem 127. W następnych latach liczba alumnów bardzo się zmniejsza. W okresie popowstaniowym spostrzegamy lata, kiedy nie wolno było przyjmować nowych alumnów, a tych, którzy tam przebywali, władze seminaryjne przetrzymywały po skończeniu studiów przez wiele lat, aby uratować seminarium przed zamknięciem z powodu małej liczby uczących się⁶⁰. Oto wykazy liczby alumnów seminarium wileńskiego wg schematyzmów z lat 1865—1877, 1880, 1890, 1900, 1910 i 1915.

Rok	Akademia	Studia skończone	K u r s y				K. przygot.
			IV	III	II	I	
1865	9	—	—	19	18	16	9
1866	9	16	—	18	9	9	8
1867	9	29	—	9	6	8	3
1868	9	30	—	3	3	6	7
1869	6	17	—	3	2	3	—
1870	8	4	—	2	2	1	—
1871	8	4	—	—	—	—	—
1872	5	—	—	—	—	—	—
1873	6	—	—	—	—	18	—
1874	5	—	—	—	—	16	9
1875	8	teologia	—	12	—	—	25
1876	7	—	—	—	7	16	4
1877	7	—	6	15	4	4	—
1880	4	—	3	9	10	8	—
1890	9	3	14	18	18	20	—
1900	8	2	24	22	21	20	—
1910	7	9	30	30	32	46	—
1915	17	9	29	29	38	52	—

Z wykazów tych widzimy, jak kształtowała się liczba kleryków w wymienionych latach. Nie licząc studiujących na akademii oraz po skończonych studiach, w latach 1871—1872 w seminarium właściwie nie było alumnów. Wg katalogów z 1878 i 1879 w seminarium wileńskim w tych latach byli także klerycy z diecezji łucko-zytomierskiej, a w 1870 r. klerycy po skończonych studiach z seminarium mohylewsko-mińskiego. Od schematyzmu z 1877 r. alumni figurują podzieleni na 4 kursy. Od 1917 r. przybywa kurs 5-ty, a w następnych dalsze, aż do 8 kursów w 1925 r., ale razem z niższym seminarium.

O innych seminarjach w diecezji schematyzmy podają bardzo mało wiadomości i to pośrednio, przy okazji wyliczania innych stanowisk, np. egzaminatorów diecezjalnych czy cenzorów kazań lub tylko ze spisu alfabetycznego księży. Odnośnie wileńskiego seminarium misjonarzy na górze Zbawiciela notujemy tylko dyrektorów tegoż wśród egzaminatorów i cenzorów kazań (katalogi 1833—1842). W seminarium tym byli kształceni również klerycy diecezjalni⁶¹. W latach 1818—1833 notujemy kilka danych dotyczących semi-

⁶⁰ Kubicki: *Bojownicy*. Cz. 2. T. 1, s. 328.

⁶¹ Kurczewski: *Kościół*. I, s. 239.— Tenze: *Biskupstwo*, s. 340.

narium generalnego, np. w katalogu z 1826 r. wymieniony jest regens M. Herbut i prefekt J. Giniot. W schematyzmach zaś z lat 1839—1842 wzmiankowane jest seminarium akademickie, np. w 1841 r. ks. B. Łukaszewicz figuruje jako prefekt tegoż seminarium. Z pewnością chodzi tu o wileńską akademię duchowną. W katalogach notujemy także 3 profesorów seminarium brzeskiego: F. Klimaszewskiego i K. Sakowicza oraz P. Pętkowskiego (Schem. 1818—1826). Nie mamy natomiast żadnej wzmianki o seminarium w Młuksze⁶².

b) UNIwersYTET WILEŃSKI

Informacje dotyczące uniwersytetu znajdujemy w schematyzmach głównie w wykazach różnych stanowisk diecezjalnych piastowanych przez profesorów tej uczelni, np. w 1800 r. wymieniony jest profesor akademii i uniwersytetu — K. Pocolojewski, pełniący funkcję sekretarza konsystorza oraz A. Tomaszewski, bazylianin, bibliotekarz uczelni. Właściwie uczelnia ta od 1781 r. nosiła nazwę Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego, a na uniwersytet przemianowano ją w 1803 r.⁶³ Schematyzmy z lat 1804—1832 używają już nazwy Cesarski Uniwersytet Wileński i z tych lat notujemy rektora biskupa H. Strojnowskiego oraz profesorów: T. Kundzicza, K. Pocolojewskiego, T. Huszarzewskiego, T. Golańskiego, A. Tomaszewskiego⁶⁴, J.K. Chodaniego, S. Jundziła, A. Kłagiewicza, J. Gintyllę⁶⁵, A. Fijałkowskiego⁶⁶. W katalogu z 1833 r. przy biskupie A. Kłagiewiczu jest zmianka „membrum olim Caesareae Litterarum Universitatis Vilenensis” świadcząca, że w tym roku uczelnia ta już nie istniała⁶⁷. Dopiero od schematyzmu na r. 1922 mamy znowu wzmianki o uniwersytecie, a mianowicie wykazy alumnów seminarium studiujących na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Stefana Batorego, wskrzeszonego w r. 1919⁶⁸.

c) WILEŃSKA AKADEMIA DUCHOWNA

Podobnie jak przy uniwersytecie, również wiadomości odnoszące się do wileńskiej akademii duchownej były podawane przy okazji wymieniania stanowisk innych piastowanych przez pracowników tej uczelni. Pierwszy raz notujemy profesorów akademii w katalogu z 1833 r. Byli nimi J. Skidełł i A. Fijałkowski, członkowie kapituły wileńskiej. W dziale dotyczącym seminarium w tymże elenchusie czytamy, że większość alumnów uczęszcza na wykłady do tej uczelni. Najwięcej danych znajdujemy w schematyzmie z r. 1841, z którego dowiadujemy się, że rektorem był wówczas A. Fijałkowski, inspektorem — W. Lipski, profesorem — G. Borowski, pełniącym obowiązki profesora — A. Bagieński oraz adiunktami — A. Kitkiewicz, S. Biały i A. Wazyński. Ostatni raz profesorów i adiunktów akademii notujemy w katalogu z 1843 r. Jak z tego wynika, wiadomości te są bardzo skąpe, lecz ramowe, gdy chodzi o czas istnienia akademii w Wilnie⁶⁹.

⁶² Kurczewski: *Kościół*, I, s. 239.

⁶³ Bieliński: *Uniwersytet*, I, s. 56—60.

⁶⁴ *Schem. Vil. 1806*.

⁶⁵ *Schem. Vil. 1820*.

⁶⁶ *Schem. Vil. 1832*. O profesorach Uniwersytetu Wileńskiego patrz Bieliński: *Uniwersytet*, III, s. 107—365.

⁶⁷ Kozłowska: *Likwidacja*, s. 409.

⁶⁸ Wrzosek: *Wskrzeszenie*, s. 31.— Zongołowicz: *Wydział*, s. 222—3.

⁶⁹ Kurczewski: *Biskupstwo*, s. 352.

d) KSIĘŻA STUDIUJĄCY NA INNYCH UCZELNIACH

Odnosnie tego zagadnienia mamy bardzo mało informacji, a i te, które są, dotyczą jedynie ostatnich lat omawianego okresu. Pierwszy raz schematyzm z 1906 r. podaje jednego księdza studiującego na akademii w Petersburgu (ks. A. Chodyko). Dotąd tylko klerycy byli tam wysyłani na studia, a odtąd i księża. Najwięcej księży studiujących w Petersburgu notują katalogi z lat 1917—1918, po dwunastu. Elenchus z 1917 r. podaje pierwszy raz 2 kleryków studiujących na innej uczelni, lecz nie mówi na jakiej, a z 1919 r. — notuje 7 księży, 3 diakonów i 1 subdiakona na studiach poza diecezją, lecz także nie wymienia gdzie. W latach 1921—1925 mamy wykaz księży studiujących na uniwersytecie lubelskim, warszawskim i wileńskim oraz na uczelniach zagranicznych, bez wyszczególnienia, jakich. Największą liczbę księży na dalszych studiach podaje katalog z 1925 r., bo aż 43, z czego 7 w Lublinie, 6 w Warszawie, 21 w Wilnie i 9 za granicą.

e) NAUCZYCIELE RELIGII W SZKOŁACH

W schematyzmach wileńskich nie znajdujemy specjalnych wykazów księży uczących religii w szkołach. Początkowo jedynie w elenchu zmarłych można było wyłowić jakieś nazwisko, przy którym zaznaczono „prefekt szkół”, jak np. w katalogu z 1790 r. (Wyrzykowski — prefekt szkół nowogródzkich). Od schematyzmu z 1818 r. bardzo skromne informacje w tym względzie można znaleźć w alfabetycznym wykazie księży oraz deputowanych do sądów, cenzorach ksiąg, a od 1851 r. — w wykazie kościołów i duchownych w nich pracujących. Tu jest stosunkowo najwięcej tych informacji. Na przełomie XIX i XX w księży uczących religii zaznaczano tylko w wykazie alfabetycznym duchowieństwa. Do r. 1867 księża ci figurują jako kapelani szkół, a później jako nauczyciele religii (zakonouczcieli, praeceptor), od 1910 r. jako katecheci. Po wyzwoleniu, w schematyzmach z lat 1920—1925, zwiększa się liczba katechetów, ale jest ich stosunkowo mało, np. w 1924 r. notujemy ich tylko 37. Z informacji tych możemy się zorientować, kto uczył religii, a także o szkołach znajdujących się na terenie diecezji w danych latach. Trzeba jednak wziąć pod uwagę, że nie są to wykazy kompletne.

4. ZAKONY I ZGROMADZENIA

a) MĘSKIE

Katalogi z XVIII w. nie zawierają wprost informacji odnoszących się do zakonów i zgromadzeń. Jedynie przy okazji urzędów i stanowisk diecezjalnych piastowanych przez zakonników figuruje zakon, do którego dany oficjalista należy, np. wg elenchusa z r. 1784 regensem seminarium był misjonarz T. Huszarzewski, kaznodziejami katedralnymi pijarzy, a penitencjarzem karmelita Piotrowicz. Od r. 1801 do 1842 schematyzmy zawierają wykaz wizytatorów i prowincjałów. Miały ich następujące zakony i zgromadzenia: misjonarze, kanonicy regularni lateraneńscy, kanonicy regularni od pokuty, pijarzy, dominikanie, karmelici dawnej obserwancji, karmelici bosci, franciszkanie konwentualni, bernardyni, trynitarze, augustianie i bonifratrzy. Katalog z 1801 r. podaje też superiorów 4 konwentów, a mianowicie kartuzów z Berezy, cystersów z Wistycy, benedyktynów z Trok i kamedułów z Pozajścia. W następnych ci superiorzy nie figurują, lecz w wykazie prowincjałów i wizytatorów jest umieszczony „praesidens” lub wizytator kongregacji benedyktyńsko-cystersko-

kartuskiej. Od r. 1837 brak wizytatora kanoników regularnych od pokuty, a od 1832 r. bonifratrzy, na mocy rozporządzenia Kolegium Rzymsko-Katolickiego, poddani są bezpośrednio jurysdykcji diecezjalnej. Katalog z 1837 r. zawiera też uwagę, że szpitale bonifratrów są administrowane przez księży diecezjalnych.

Od schematyzmu na r. 1818 nieco informacji w tym względzie znajdujemy wśród deputowanych do sądów, w alfabetycznym wykazie kleru diecezjalnego, gdzie figurują także zakonnicy pracujący w duszpasterstwie, oraz w wykazie cenzorów kazań (od 1833 r.). Katalogi z lat 1833—1842 zawierają też odrębny elench księży zakonnych pracujących w kościołach na terenie diecezji jako wikariusze i kapelani. Ten wykaz podaje spis zakonników dekanatami oraz zakon, miejsce pracy i stanowisko, jakie tam zajmują. W spisie tym w 1837 r. figuruje aż 108 zakonników. Od katalogu na r. 1831 w alfabetycznym wykazie księży znajdujemy także eksbazylianów, którzy przeszli na obrządek łaciński, np. w 1841 notujemy ich 23.

Na szczególną uwagę zasługują wykazy zakonników i domów poszczególnych zakonów i zgromadzeń w schematyzmach z lat 1821—1822. Są one tym cenniejsze, że znajdują się tylko w 2 katalogach i wzajemnie się uzupełniają, tzn. że to, co podane jest niedokładnie w jednym, lepiej wyszczególnione zostało w drugim, np. kanonicy regularni od pokuty w r. 1821 są tylko wyliczeni, w następnym zaś podani wg domów. Z tych wykazów dowiadujemy się, że istniały wówczas w diecezji następujące zakony i zgromadzenia: augustianie (3 klasztory), benedyktyni (1), bernardyni (10), bonifratrzy (3)⁷⁰, cystersi (1), dominikanie (21), franciszkanie konwentualni (14), kanonicy regularni laterańscy (3), kanonicy regularni od pokuty (14), karmelici bosci (7), karmelici trzewickowi (9), misjonarze (9), pijarzy (5), trynitarze (4). Z wykazów tych wynika, że nowicjaty były w następujących domach: w Wilnie u kanoników regularnych laterańskich, franciszkanów oraz karmelitów trzewickowych i bosych. Studia teologiczne i filozoficzne mieli bernardyni w Słonimie i franciszkanie konwentualni w Wilnie.

Od schematyzmu z 1851 r. w wykazie kościołów mamy również uwzględnione kościoły zakonne, których w 1852 r. notujemy 23. Tymczasem w latach 1821—1822 kościołów i domów zakonnych było 113. W międzyczasie była kasata klasztorów w r. 1832⁷¹. W latach 1871—1872 katalogi zawierają też wykaz znajdujących się w poszczególnych klasztorach zakonników, nowicjuszy i księży przebywających tam karnie. Tak np. wg katalogu z 1871 r. istniały już tylko 3 klasztory razem z diecezją mińską, oddaną pod zarząd biskupa wileńskiego). Przedtem bowiem były następne kasaty klasztorów w latach 1850—1852 oraz 1864—1866⁷². Skład osobowy pozostałych klasztorów przedstawiał się następująco: karmelici w Wilnie — 12 mnichów, 25 księży karnie i 2 nowicjuszy, franciszkanie w Grodnie — 10 mnichów, 2 nowicjuszy, 1 chory, 8 księży karnie, dominikanie w Nieświeżu — 12 mnichów, 10 nowicjuszy i 20 księży karnie.

Od 1873 r. klasztory były wymieniane oddzielnie, po wykazie kościołów. Od 1877 r. w schematyzmach figuruje tylko jeden klasztor męski, franciszka-

⁷⁰ Oprócz domów na terenie diecezji wileńskiej (Wilno, Grodno, Wysokie Litewskie) figurują tam inne domy litewskiej prowincji bonifratrów, mianowicie Łuck i Mińsk.

⁷¹ Urban: *Ostatni etap*, s. 230.— Szantyr: *Wiadomości*, II, s. 82—83.— Boudou: *Stolica*, I, s. 212.

⁷² Boudou: *Stolica*, II, s. 31—43.— Wazyński. *Litwa*, s. 533.— Urban: *Ostatni etap*, s. 230.

nów w Grodnie, ale i w tym klasztorze w końcu nie było ani jednego zakonnika. Dopiero w katalogu z 1920 r. figuruje w tym klasztorze gwardian M. Fordon oraz 2 ojców. W tymże samym katalogu notujemy jeszcze jeden klasztor w diecezji, mianowicie salezjanów w Różanymstoku. Był to pierwszy klasztor powstały po odzyskaniu niepodległości. Od tego czasu notujemy szybki wzrost liczby klasztorów oraz zakonników. Schematyzm z 1925 r. wymienia następujące klasztory: w Wilnie — franciszkanie konwentualni, jezuiti, misjonarze, salezianie, w Grodnie — franciszkanie, w Różanymstoku — salezianie, w Raśnie — marianie. Ogólnie biorąc wiadomości dotyczące zakonów i zgromadzeń męskich nie są zbyt bogate, lecz stanowią odzwierciedlenie losu zakonów w diecezji, ich likwidacji — przymusowego wymierania, a potem stopniowego pojawiania się po odzyskaniu wolności.

b) ŻEŃSKIE

O wiele skromniejszy jest zakres informacji, czasowy i ilościowy, odnoszący się do zakonów żeńskich. Pierwsze wiadomości notujemy dopiero w katalogu z 1851 r., w wykazie kościołów, gdzie figurują kościoły i kaplice w posiadaniu zakonów żeńskich. W r. 1860 mamy wzmiankowane następujące klasztory żeńskie: w Wilnie — wizytki, benedyktynki, bernardynki, karmelitanki, mariawitki i 2 domy szarytek, w Grodnie — brygidki, w Słoniemiu — bernardynki, w Szczuczynie, Białymstoku i Ciechanowcu — szarytki. Najwięcej było szarytek, lecz do 1867 r. wszystkie ich domy zostały skasowane⁷³. Od schematyzmu z 1873 r. klasztory żeńskie, razem z męskim, są wymieniane oddzielnie z wykazem osobowym poszczególnych domów. Do tego roku dotrwały w diecezji, razem z mińską, tylko następujące klasztory: bernardynek w Wilnie i Słoniemiu, benedyktynek w Wilnie i Nieświeżu, brygidek w Grodnie i cysterek w Kimbarówce. Uniknęły kasaty tylko 3 klasztory: benedyktynek w Wilnie, brygidek w Grodnie i bernardynek w Słoniemiu. One też dotrwały do odzyskania niepodległości. Po kasacie innych klasztorów zakonnice z nich umieszczono w tych pozostałych. Tak np. wg katalogu z 1886 r. w klasztorze benedyktynek w Wilnie były następujące siostry: 16 benedyktynek, 1 karmelitanka bosa i 1 nowicjuszka karmelitańska (lat 78), 4 bernardynki, 3 mariawitki, 4 szarytki. Podobny skład był w pozostałych 2 klasztorach, ale było ich tam mniej. Wg katalogu z 1910 r. skład poszczególnych klasztorów przedstawiał się następująco: benedyktynki w Wilnie — 6 sióstr (najmłodsza 62 lata), brygidki w Grodnie — 5 sióstr (w tym 1 benedyktyнка), bernardynki w Słoniemiu — 6 sióstr (najmłodsza 24 lata). Raptowny wzrost liczby brygidek w Grodnie notuje elenchus z 1920 r., gdyż podaje ich aż 19. W następnych latach zwiększa się nie tylko liczba sióstr w istniejących klasztorach, ale przybywa nowych domów. W schematyzmie z r. 1925 notujemy następujące klasztory żeńskie: w Wilnie — bernardynki, benedyktynki, wizytki, dominikanki III zakonu, szarytki, magdalenki, nazaretanki, salezjanki, w Grodnie — nazaretanki, w Różanymstoku — salezjanki, w Słoniemiu — siostry NMP od Niepokalanego Poczęcia, w Białymstoku — szarytki. Jakkolwiek dane dotyczące zakonów żeńskich nie są zbyt obfite, to jednak ukazują los klasztorów żeńskich w diecezji od połowy XIX w.

⁷³ Rosiak: *Prowincja*, s. 72.

5. INSTYTUCJE DOBROCZYNNE

Na podstawie schematyzmów mało możemy powiedzieć o instytucjach dobroczynnych w diecezji. Nie były one wyszczególniane wprost, a tylko przy okazji innych danych. Dlatego nie są to informacje pełne, o wszystkich tego rodzaju instytucjach, lecz tylko o niektórych. O istnieniu np. kolegium dla księży emerytów w XVIII w. dowiadujemy się z notatki w katalogu z 1784 r. przy 3 księżach zmarłych, że umarli w tymże kolegium. Od schematyzmu z 1818 r. notujemy wileńskie towarzystwo dobroczynności, które w późniejszych latach figuruje jako dom dobroczynności, a czasem jako dom towarzystwa dobroczynności⁷⁴. Oprócz niego wzmiankowany jest drugi dom dobroczynności w Wilnie, w parafii św. Rafała (1862—1865). W kilku katalogach mamy też wzmiankę o domu dobroczynności w Grodnie (1851—1854). W schematyzmach z pierwszej połowy XIX w. występuje prepozyt szpitala w Kobryniu (1818—1842), z czego możemy wnioskować o istnieniu tam szpitala. Ponadto wzmiankowane są szpitale w Drohiczynie⁷⁵, siostr szarytek w Wilnie w parafii św. Filipa i Jakuba⁷⁶, szpital przy kościele św. Jana Bożego w Wilnie⁷⁷. Z notatki w katalogach z lat trzydziestych XIX w. możemy wnioskować, że przed r. 1832 były jeszcze szpitale prowadzone przez bonifratrów, które w tym czasie z rozporządzenia Kolegium Duchownego w Petersburgu oddane zostały pod zarząd księży świeckich. Do szpitali tych z pewnością należał szpital przy kościele św. Jana Bożego w Wilnie. Istniały jeszcze inne kościelne zakłady dobroczynne na terenie diecezji, ale o nich nie mamy żadnej wzmianki w schematyzmach, np. o towarzystwie dobroczynności w Białymstoku, założonym przez ks. J. Bąkowskiego w r. 1859⁷⁸.

F SPRAWY NIEKOŚCIELNE

1. PODZIAŁ POLITYCZNY KRAJU

Administracyjny podział terenu diecezji mamy uwzględniony w schematyzmach od r. 1818. Deputowani z kleru do sądownictwa i komisji państwowych figurują tam bowiem wg guberni i powiatów. Od 1832 r. również dziekani są wyliczani wg guberni, a gdy zaczęto umieszczać wykaz kościołów — to guberniami i z zaznaczeniem przy dekanacie w jakim powiecie. Na podstawie tych danych możemy się zorientować w podziale administracyjnym terenu diecezji oraz jego stosunku do podziału kościelnego. Wg katalogu z 1818 r. diecezja wileńska rozciągała się na 3 gubernie: wileńską, grodzieńską i kurlandzką, a w latach 1844—1849 figurują w schematyzmach powiaty aż 5 guberni: wileńskiej, grodzieńskiej, kurlandzkiej, kowieńskiej i mińskiej. Związane to było z nowym podziałem administracyjnym, dokonany w 1843 r.⁷⁹ Od 1851 r. katalogi podają 2 gubernie, gdyż po rozgraniczeniu diecezji w 1849 r. terytorium jej objęło w całości gubernię wileńską i grodzieńską. W latach 1870—1884 figuruje znowu gubernia mińska, co było spowodowane

⁷⁴ Wileńskie Towarzystwo Dobroczynności zostało założone przez biskupa J.N. Kossakowskiego (Kurczewski: *Biskupstwo*, s. 356).

⁷⁵ *Schem. Vil. 1863*, s. 85.

⁷⁶ *Schem. Vil. 1867*, s. 96.

⁷⁷ *Schem. Vil. 1866*, s. 130.

⁷⁸ Rosiak: *Prowincja*, s. 91.

⁷⁹ Ochmański: *Historia*, s. 165.—Taranowski: *Historia*, s. 140.

przyłączeniem biskupstwa mińskiego do diecezji wileńskiej. Ciekawie przedstawia się stosunek terytorialny dekanatu do powiatu. W guberni wileńskiej w większości powiatów były po 2 dekanaty. Tylko w powiecie wileńskim były 3 dekanaty, a w dziśnieńskim jeden. W guberni grodzieńskiej każdemu powiatowi odpowiadał jeden dekanat.

Od schematyzmu z 1907 r. dziekani są wymieniani alfabetycznie, a w wykazie kościołów też trudniej zorientować się, gdy chodzi o powiaty, gdyż podawane są tylko gubernie, a przy dekanatach, których stolicą było miasto powiatowe, nie zaznaczano powiatu. Od katalogu z 1917 r. nie zaznaczane są ani gubernie, ani powiaty. Przynależność do powiatu zaznaczana jest przy dekanatach znowu od r. 1924. Na uwagę zasługuje wykaz alfabetyczny kościołów, klasztorów i kaplic w schematyzmach z 1918 i 1919 r. (oba identyczne). Przy kościołach parafialnych podana jest tam przynależność do województwa (Bezirk), powiatu (Kreis), względnie że jest na linii frontu (Operationsgebiet), pod zarządem Litwy lub należy do kraju zwanego Ober-Ost⁸⁰. Na podstawie tego widzimy, jaki był podział administracyjny i polityczny tych terenów w czasie okupacji i wojny. Wypada też zwrócić uwagę na odrębny wykaz kościołów i kleru diecezji wileńskiej znajdujących się w granicach Litwy, zamieszczony w katalogu z 1925 r.

2. SĄDOWNICTWO PAŃSTWOWE

Schematyzmy z lat 1818—1872 zawierają wykaz deputowanych z kleru do poszczególnych sądów w guberniach, których tereny obejmowała diecezja wileńska. Od 1873 do 1884 r. po wykazie dziekanów mamy krótką notatkę wymieniającą deputowanych do jednego lub najwyżej trzech najważniejszych sądów oraz ogólną zasadę, jacy księża są deputowanymi do innych sądów i policji. Razem pod ogólnym tytułem odnoszącym się do sądów, a później również policji (od 1832 r.), byli podawani deputowani z duchowieństwa do gubernialnych komisji w sprawie naprawy dróg, instytutu do zwalczania ospy oraz na sesje przy marszałku powiatu dokonujące prowizji dóbr ziemskich i opieki.

Informacje dotyczące sądownictwa szczególnie były rozbudowane w katalogach do r. 1843 (np. w 1839 r. liczyły aż 20 str.), a w następnych były coraz krótsze (6 str. w 1872 r.). Związane to zresztą było także i ze zmianami w sądownictwie i zmniejszaniem liczby sądów. Na Litwie, jak wiemy, do 1840 r. obowiązywał statut litewski z 1588 r.⁸¹ W r. 1840 wprowadzono prawo rosyjskie. W schematyzmach jednak zmiany daje się zauważyć dopiero w 1844 r., od kiedy to nie figurują sądy graniczne. Również ustawa sądownicza Aleksandra II z 1864 r. nie od razu znajduje wyraźne odbicie w katalogach. Dopiero w r. 1874 jest wzmianka o sędziach pokoju i zjazdach tychże sędziów, co już świadczy o sądownictwie zreformowanym⁸².

Deputowani do sądów byli wyszczególniani wg sądów poszczególnych guberni i powiatów (z wyjątkiem katalogu z 1818 r.). Najwięcej sądów miało miasto gubernialne wraz ze swoim powiatem. Tak np. w Wilnie i powiecie wileńskim wg katalogu z 1833 r. były następujące sądy: najwyższy sąd kry-

⁸⁰ Ober-Ost — niemiecka prowincja okupacyjna w czasie pierwszej wojny światowej ze stolicą w Wilnie (Janowski: *Województwo*, s. 19).

⁸¹ Ochmański: *Historia*, s. 152.— Bazyłow: *Dzieje*, s. 105.

⁸² Bazyłow: *Dzieje*, s. 258.— Ochmański: *Historia*, s. 105.

minalny, najwyższy sąd cywilny, gubernialny sąd graniczny, wileński sąd powiatowy, sąd ziemski powiatu, apelacyjny sąd graniczny powiatu, sąd graniczny pierwszej instancji, sąd magistratu miasta Wilna. Ponadto byli wymienieni dwaj deputowani do policji miasta Wilna oraz deputowani do różnych komisji. Taki sam układ sądów miało miasto gubernialne Grodno z powiatem. W powiatach zaś wg tego samego schematyzmu były następujące sądy: powiatowy, ziemski powiatu, apelacyjny sąd graniczny, sąd graniczny pierwszej instancji oraz sąd magistracki. Taki układ sądów posiadały wszystkie powiaty, chociaż bywały drobne różnice; podobnie zresztą pewne różnice bywały w sądach Wilna i Grodna. Natomiast zupełnie inny układ sądów był podawany w guberni kurlandzkiej. Tu w mieście gubernialnym Mitawie w 1833 r. były następujące sądy: najwyższy „Oberhauptmanense”, sąd „Hauptmanense” i sąd magistracki.

Jak już było wspomniane, od r. 1873 do 1884 schematyzmy nie zawierają szczegółowego wykazu sądów i deputowanych do nich, lecz podają tylko krótką notatkę, w której wymienieni są deputowani do najwyższych sądów oraz podana ogólna zasada odnośnie deputowanych do innych sądów. Tak np. w katalogu z 1875 r. przedstawia się to następująco: do połączonej izby sądowej kryminalnej i cywilnej deputatem był ks. J. Syrunowicz, do wileńskiego zjazdu sędziów pokoju — ks. K. Jagiełło, do wileńskiego okręgu sądu wojennego — ks. A. Weryga. W innych zaś miejscach deputowanymi do sądów byli proboszczowie, bądź administratorzy i wikariusze tych parafii, w rejonie których odbywają się dane sądy.

Dane dotyczące sądów są cennym źródłem do sądownictwa z okresu 1818—1884, gdyż mamy z tych lat wykaz sądów, jakie w tym czasie istniały na terenie diecezji. Tym bardziej są one dla nas cenne, że były to lata zmian wprowadzanych przez zaborcę, np. w 1840 czy 1864 r., kiedy to poprzez reformę sądownictwa Aleksandra II sądy, będące dotąd częścią zarządu, oddzielono od administracji⁸³.

3. KOMISJE PAŃSTWOWE Z UDZIAŁEM DEPUTOWANYCH Z KLERU

Razem z deputowanymi do sądów schematyzmy podawały deputowanych do niektórych komisji państwowych na terenie diecezji. Do nich należą:

a) Komitety do spraw ospy. Wg katalogów z lat 1818—1867 nazwa tego komitetu była następująca: Instytut propagujący praktykę wynalazku Jennera⁸⁴, a od 1868 do 1870 r. — gubernialny komitet do spraw ospy. W tych ostatnich latach nie było już notowanych komitetów powiatowych. Przedtem były i gubernialne, i powiatowe. Do poszczególnych komitetów był deputowany jeden duchowny.

b) Komisje do spraw naprawy dróg. Są one wymienione w schematyzmach z lat 1832—1843 dla guberni wileńskiej i grodzieńskiej. Figurują tam deputowani z duchowieństwa do komisji gubernialnych i powiatowych (do każdej po jednym deputowanym).

c) Sesje dokonujące prowizji dóbr ziemskich i opieki u marszałka powiatu. Figurują również w katalogach z lat 1832—1843, lecz tylko dla guberni wileńskiej i grodzieńskiej. Notujemy tu sesje na szczeblu powiatowym, a do każdej był jeden lub dwóch deputowanych z kleru.

⁸³ Taranowski: *Historia*, s. 140.

⁸⁴ Edward Jenner (1749—1823) wynalazł szczepionkę przeciwko ospie.

Dane te informują o istnieniu w wymienionym okresie powyższych komisji, bądź sesji oraz o udziale w nich duchowieństwa. Są też w pewien sposób odbiciem problemów tego czasu, np. sprawa ospy.

4. ORDERY I MEDALE POLSKIE I ROSYJSKIE

Przy biskupach, członkach kapituły, innym duchowieństwie oraz świeckich członkach kolegium duchownego i konsystorza zaznaczano w schematyzmach, jakimi odznaczeniami dana osoba była wyróżniona. Informacji w tym względzie mamy dość dużo, gdyż od początku zachowanych katalogów. Na podstawie tych danych możemy prześledzić, jakimi orderami i medalami odznaczano na przestrzeni tego okresu, jakimi byli uhonorowani poszczególni duchowni, a także jakie były w danym okresie odznaczenia. Z okresu Polski Niepodległej (do 1795 r.) notujemy 2 odznaczenia: order Orła Białego oraz order św. Stanisława. Natomiast bardzo dużę odznaczeń figuruje w schematyzmach od 1800 r. Widzimy tu następujące ordery rosyjskie: św. Andrzeja Apostoła, Włodzimierza Wielkiego, Aleksandra Newskiego, św. Anny z koroną cesarską, Wielkiego Krzyża, św. Jana Jerozolimskiego, św. Stanisława i św. Stanisława z koroną cesarską. Niektóre z tych orderów miały po kilka klas. Od połowy XIX w notujemy dużo medali i innych odznaczeń. Są one następujące: złota ostroga, odznaka zasługi XV, XX, XXV, XXX i XXXV lat, złoty krzyż napierstny, złoty krzyż napierstny z drogimi kamieniami, ciemno-brązowy krzyż napierstny, medalion na pamiątkę 1812 r., ciemno-brązowy oraz jasno-brązowy medal na pamiątkę wojny 1853/56 r., medal na pamiątkę stłumienia polskiego powstania 1863/64 r., złoty pierścień przyozdobiony brylantami z monogramem cesarza, złota tabakierka przyozdobiona drogimi kamieniami, medal czerwonego krzyża na pamiątkę wojny rosyjsko-japońskiej 1904/5 r., żelazny rumuński krzyż i medal na pamiątkę 1877/78 r., krzyż św. Sylwestra, medal na pamiątkę cesarza Mikołaja I i Aleksandra III.

Spśród kleru najczęściej odznaczanymi byli biskupi oraz prałaci i kanonicy. Z duchowieństwa parafialnego bardzo rzadko który ksiądz był odznaczony medalem, a jeszcze rzadziej orderem. Największą ilością orderów był uhonorowany arcybiskup Siestrzencewicz⁸⁵. Biskupi i prałaci najczęściej byli odznaczani orderami św. Anny i św. Stanisława. Ciekawe jest tu prześledzenie, jakie ordery i medale mieli poszczególni duchowni. Często ma to swoją szczególną wymowę, np. uhonorowanie medalami na pamiątkę stłumienia powstania polskiego 1863/64 r. prałatów P. Żylińskiego, A. Niemekszy i E. Tupalskiego⁸⁶. Odznaczenia za wysługę XV i więcej lat spotykamy tylko u świeckich pracowników kolegium petersburskiego oraz konsystorza wileńskiego. Po odzyskaniu niepodległości, jeszcze w r. 1920 widzimy odznaczenia u 2 księży; prałata J. Hanusowicza i kanonika honorowego J.E. Ellerta, a w następnych schematyzmach nie notujemy żadnych odznaczeń państwowych.

5. ODBICIE SYTUACJI POLITYCZNEJ KOŚCIOŁA W PAŃSTWIE

O sytuacji Kościoła w państwie w oparciu o schematyzmy można wnioskować pośrednio, na podstawie pewnych faktów tam zasygnalizowanych, które skłaniają do zastanowienia się, dlaczego w niektórych latach takie czy

⁸⁵ Patrz np. *Schem. Vil. 1820*.

⁸⁶ Boudou: *Stolica*, II, s. 436.— Kubicki: *Dwa odczyty*, s. 281—282.

inne sytuacje miały miejsce. To, że w pewnych latach wszystkie lub prawie wszystkie stolice biskupie są nieobsadzone, że nagle w schematyzmach nie notujemy wielu klasztorów, kościołów i kaplic, raptowne zmniejszenie się liczby kleryków w seminarium lub brak w ogóle, dużo alumnów po skończonych studiach czekających na święcenia, a także język schematyzmów (rosyjski), świadczy o kępowaniu działalności Kościoła, o jego prześladowaniu. Takie zaś fakty, jak obsadzone stolice biskupie i inne stanowiska, duża ilość kleryków w seminarium czy też budowa nowych kościołów, powstawanie nowych parafii — świadczą o większej swobodzie działalności Kościoła. Podczas śledzenia schematyzmów na przestrzeni dłuższego okresu sprawy te dość jaskrawo rzucają się w oczy.

6. SIEĆ URZĘDÓW POCZTOWYCH

Od schematyzmu z 1885 r., z wyjątkiem lat 1917—1922, podawane są przy parafiach urzędy pocztowe, do których dana miejscowość z kościołem parafialnym należała. Od r. 1912 do 1916 poczta oraz telefon podawane były w alfabetycznym wykazie kościołów z oznaczeniem odległości w wiorstach od poczty. Spotyka się kościoły parafialne mające po więcej niż 20 km od poczty, np. Bujwidze (wg katalogu z 1914 r.) były odległe od poczty w Wornianach o 22 wiorsty czyli ponad 23 km. Na podstawie tych danych mamy pewną orientację w sieci poczt oraz ich stopniowym rozwoju.

7 INFORMACJE O KOLEJNICTWIE

Pierwsze informacje o stacjach kolejowych pojawiają się w schematyzmie z 1885 r. Podawane były z okazji poczt i telefonów mieszczących się przy stacjach kolejowych i dlatego aż do 1912 r. są to wiadomości tylko uboczne i rzadkie. Od r. 1912 przy każdej parafii zaznaczano najbliższą stację kolejową. W latach 1913—1916 podawano też odległości od stacji kolejowej. Nieraz były to duże, odległości, np. kościół filialny w Kiewklach był oddalony od najbliższej stacji kolejowej (Wilna) o 60 wiorst (ok. 64 km), a Giedrojcie o prawie 45 km. Katalogi z lat 1917—1922 nie podają żadnych informacji dotyczących kolejnictwa, a od 1923 r. znowu uwzględniają najbliższe stacje kolejowe, lecz nie wyrażają odległości od nich. Na podstawie tych danych możemy zorientować się nieco w sieci kolejowej na terenie diecezji.

ROZDZIAŁ III

WARTOŚĆ ŹRÓDŁOWA ZAWARTOŚCI SCHEMATYZMÓW

1. WARTOŚĆ INFORMACJI PODAWANYCH PRZEZ SCHEMATYZMY

Od lat już badacze przeszłości Kościoła sięgają do schematyzmów jako źródła informacji do różnych dziedzin życia kościelnego, jak duchowieństwo, parafie, stan liczbowy wiernych, organizacja poszczególnych biskupstw, urzędy itp. Brak jest jednak dotąd szczegółowej analizy wartości tych danych. Jedynie przekazy demograficzne katalogów dziewiętnastowiecznych diecezji tarnowskiej zostały potraktowane odrębną publikacją, w każdej też omówiono ich wartość oraz podstawy źródłowej i oceniono jako „pierwszorzędne źródło

do badań z zakresu demografii historycznej”¹. Natomiast u wielu autorów można spotkać ogólne stwierdzenie o wielkiej wartości tego źródła i przydatności do badań naukowych². Brak jednak dotąd szczegółowej oceny schematyzmów poszczególnych diecezji pod tym kątem. Ogólnie bowiem można stwierdzić, że są one wartościowym źródłem, lecz trzeba uwzględnić, że katalogi poszczególnych diecezji mogą mieć różną wartość ze względu np. na zasób informacji tam podawanych, a także ze względu na rzetelność tych informacji.

Ocena wartości wiadomości podawanych przez schematyzmy diecezji wileńskiej nie jest sprawą łatwą. Problem jest trudny z dwóch powodów: dużej ilości informacji, jak to widzieliśmy w drugim rozdziale, oraz braku archiwaliów, by na ich podstawie móc skonfrontować zgodność z rzeczywistością tego, co podają schematyzmy. Dostęp do archiwaliów umożliwiłyby przynajmniej przykładowe sprawdzenie tych danych za niektóre lata. Pozostaje więc głównie konfrontacja z literaturą dotyczącą zagadnień anonsowanych przez schematyzmy oraz analiza poszczególnych rodzajów informacji. Jedynie w ocenie wartości danych dotyczących liczby wiernych w parafiach można było oprzeć się na archiwaliach, tzn. na księgach spisów parafialnych tej części diecezji, która obecnie jest w granicach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

W ocenie wartości przekazów zawartych w katalogach należy uwzględnić, kto i na jakiej podstawie je opracowywał. Są to bowiem opracowania, mające dla nas wartość źródła. Autorzy oraz podstawa źródłowa zostały już krótko omówione. Tu ograniczę się do przypomnienia tych spraw. Trudno jest coś konkretnego powiedzieć o autorach poszczególnych schematyzmów. Jedynie można powiedzieć, że rekrutowali się z kręgu pracowników konsystorza i kurii biskupiej i stamtąd czerpali materiał źródłowy. Opracowane przez nich druki były wydawane „auctoritate et mandato” rządców diecezji i stąd mają wartość diecezjalnych wydawnictw urzędowych, podających stan diecezji na dany rok. Właściwie jednak dane każdego schematyzmu odpowiadają stanowi z roku poprzedniego, tj. z czasu, gdy przygotowywano go i oddawano do druku. Pewną orientacją może tu być data cenzury kościelnej, figurująca w każdej rubryce, z którą prawie przez cały czas omawiane przez nas schematyzmy wileńskie były wydawane. Rozpiętość czasowa sięga kilku miesięcy, od lipca (rubryce i schematyzm z 1864 r.) do października (1873 r.).

Powstaje jednak pytanie, skąd i w jaki sposób trafiał ten materiał do konsystorza względnie kurii. Ponieważ widzimy wielką różnorodność zamieszczanych informacji, musimy stwierdzić, że miały one różne źródła, np. skądinąd o kolegium duchownym czy akademii w Petersburgu, a skądinąd o parafiach czy zakonach. Dlatego też i podstawę źródłową, i wartość przekazów schematyzmów omówimy wg pewnych grup informacji:

- a) Informacje dotyczące dekanatów, parafii i duchowieństwa;
- b) Informacje dotyczące innych spraw kościelnych w diecezji;
- c) Informacje natury pozadiecezjalnej;
- d) Informacje dotyczące spraw niekościelnych.

a) Najliczniejszą grupą informacji, a jednocześnie bardzo ważną dla historyka diecezji, stanowią w schematyzmach wiadomości dotyczące dekanatów, parafii i duchowieństwa. Te przekazy zamieszczane były na podstawie danych nadsyłanych z terenu diecezji przez dziekanów względnie samych

¹ Kumor: *Schematyzmy*, s. 87.

² Długosz: *Schematyzmy*, s. 86.— Kłoczowski: *Typy źródeł*, s. 8.— Librowski: *Katalog*, s. 224.— Wyczawski: *Archidiecezja*, s. 291.

proboszczów. Świadczy o tym uwaga pod tabelą statystyczną w początkowym schematyzmie z 1784 r., z której wynika, że puste miejsca przy niektórych dekanatach tej tabeli są spowodowane nienadesłaniem danych przez dziekanów. Bardzo możliwe, że i w dalszych latach te informacje nadsyłali dziekani, na co zdają się wskazywać pewne wzmianki z XX w. Z XIX stulecia zaś natrafiłem tylko na notatkę w aktach kapituły, że konsystorz zaleca spisać listę kapłanów świeckich w celu umieszczenia w „directorium”, ale kto miał to zrobić i na jakiej podstawie, nie wiadomo³. Statuty synodu z 1931 r. nakazują, by dziekani do dnia 1 września każdego roku nadsyłali dane dotyczące kościołów, kleru i liczby wiernych każdej parafii swego dekanatu w celu umieszczenia w katalogu na rok następny⁴. Wydaje się, że statuty te zaaprobowały praktykę z lat poprzednich. Wprawdzie w Kurendzie z 1922 r. mamy rozporządzenie, by księża proboszczowie od 1 kwietnia przysłać wiadomości do schematyzmu na r. 1923⁵, a później ponaglenie o jak najszybsze nadesłanie tych danych⁶, to jednak w roku następnym rozporządzenie takie adresowane jest do dziekanów, żeby sporządzili sprostowanie błędów zamieszczonych w katalogu z poprzedniego roku oraz dostarczyli dokładnych danych za rok ubiegły z całego dekanatu⁷. Liczbę parafian mają podać wg ostatniego spisu⁸. W poleceniu do proboszczów wymienione było, jakie dane mieli oni nadesłać, a mianowicie: nazwa parafii, tytuł kościoła, materiał, z jakiego zbudowany, liczba parafian, powiat, najbliższa poczta, kaplice w parafii, a z danych dotyczących księży: imię i nazwisko, oficjum, rok urodzenia, święceń, urzędowania na ostatnim stanowisku oraz miejsce zamieszkania⁹. Nie widzimy tu żadnych danych do historii Kościoła. Widocznie te już przedrukowywano z poprzednich schematyzmów. Informacje, dotyczące duchowieństwa, zamieszczane na podstawie danych nadsyłanych przez dziekanów względnie proboszczów z terenu diecezji, można uznać za zgodne z rzeczywistością. Mogły tu zajść jedynie pomyłkowe opuszczenia lub błędy drukarskie; czasem z różnych względów z niektórych parafii czy dekanatów dane te nie nadeszły i wtedy przedrukowywano z poprzedniego katalogu. Gorzej natomiast przedstawia się sprawa, gdy chodzi o liczbę parafian, tytuły kościołów i ich historię.

Dane statystyczne do schematyzmów, przesyłane przez dziekanów lub proboszczów były opracowywane na podstawie spisów parafialnych, robionych na początku roku podczas tzw. kołеды. Te spisy parafialne w diecezji wileńskiej zwane też były księgami spowiadających się. Figurowały w nich wg miejscowości wszystkie rodziny katolickie parafii z wyszczególnionymi osobami wchodzącymi w skład danej rodziny, wiekiem i często z zaznaczeniem, czy były u spowiedzi wielkanocnej. Na podstawie tych ksiąg, przynajmniej po odzyskaniu niepodległości, sporządzano księgi „de statu animarum”¹⁰. Proboszczowie dane ze swej parafii odsyłali do dziekana albo wprost do kurii czy konsystorza. Praktycznie liczba parafian zamieszczona w danym schematyzmie podawała stan z roku poprzedniego, np. w katalogu z 1923 r. dla danej parafii odpowiadała stanowi mniej więcej z marca 1922 r., jeśli proboszcz w terminie

³ Kurczewski: *Kościół*, III, s. 440.

⁴ *Synodus*, s. 51.

⁵ „Kurenda Kurii Diec. Wil.”. R. 2: 1922, s. 5.

⁶ „Kurenda Kurii Diec. Wil.”. R. 2: 1922, s. 98.

⁷ „Kurenda Kurii Diec. Wil.”. R. 3: 1923, s. 65.

⁸ „Kurenda Kurii Diec. Wil.”. R. 3: 1923, s. 78.

⁹ „Kurenda Kurii Diec. Wil.”. R. 2: 1922, s. 5.

¹⁰ *Synodus*, s. 224.

odesłał te dane, a przedtem uwzględnił w spisie liczbę urodzonych i zmarłych od zakończenia kolędy¹¹. Powstaje jednak pytanie, czy proboszczowie podawali dokładną liczbę wiernych, czy też może z jakichś względów, np. by nie dostać wikariusza lub ze względów podatkowych, zaniżali lub zawyzali tę liczbę. Odpowiedzieć na to pytanie może konfrontacja danych spisów parafialnych i liczb figurujących w schematyzmach. Oto przykładowo liczby ze spisów parafii Choroszcz¹², Dobrzyniewo¹³, Janów¹⁴ i Kalinówka¹⁵, a obok cyfry ze schematyzmów roku następnego po danym spisie parafialnym:

Rok	Choroszcz spis schem.	Dobrzyniewo spis schem.	Janów spis schem.	Kalinówka spis schem.
1863		3740 3698		
1865		3741 3698		
1866	4172 4174	3867 3698		3584 3461
1867				3435 3750
1869		3865 3867		
1870		3883 3880		
1873		4445 4342		
1875		4425 4457		
1887				3273 3121
1893			7217 7025	
1899			6724 7390	
1902			7151 7436	
1905	6429 6302			
1906		5932 5975	6343 7320	
1909		5868 5630	6520 6518	
1912	5699 6449		6230 6230	
1914	5807 6449			3321 3500
1919	5617 6449			

Tylko w 1 wypadku dane spisu i schematyzmu zgadzają się ze sobą, w 10 wypadkach liczby ze spisów są wyższe od danych schematyzmów (od 2 do 236), a 9 razy więcej figuruje w tych ostatnich (od 2 do 977). Danych 4 spisów nie można porównywać z danymi katalogów, gdyż te ostatnie podają liczby z poprzednich lat. Rozbieżności między danymi spisów i schematyzmów w 8 wypadkach wynoszą od 2 do 33, a w 8 od 127 do 315. Natomiast w 3 wypadkach różnica jest o wiele większa: 666, 850 i 977. Liczby o tyle wyższe notujemy w schematyzmach. Różnica aż o 977 osób między spisem z 1906 r. a katalogiem w wypadku parafii Janów wydaje się być spowodowana odejściem kilku wiosek do tworzącej się parafii w Majewie, czego katalog jeszcze nie uwzględnił, gdyż parafia prawnie została utworzona parę lat później. Podobna chyba była przyczyna różnicy w wypadku parafii Choroszcz (tworzenie się parafii w Starosielcach). Natomiast trudna do wy tłumaczenia pozostaje różnica w wy-

¹¹ W 1922 r. było rozporządzenie Kurii, by proboszczowie do 1 kwietnia nadesłali dane ze swoich parafii do schematyzmu na rok następny („Kurenda Kurii Diec. Wil.”. R. 2: 1922, s. 98).

¹² APCh: Spis 1866, 1905, 1912, 1914, 1919.

¹³ APD: Spis 1863, 1865, 1866, 1869, 1870, 1873, 1875, 1906, 1909.

¹⁴ APJ: Spis 1893, 1899, 1902, 1906, 1909, 1912.

¹⁵ APK: Spis 1866, 1867, 1887, 1914.

padku parafii janowskiej w 1899 r. Na podstawie tego porównania spisów i schematyzmów można powiedzieć, że dane schematyzmów wyrażają liczbę wiernych w pewnym przybliżeniu do rzeczywistej, a także zawierają większe rozbieżności. Zresztą i danych spisów nie można brać bez zastrzeżeń. W jednym ze spisów natrafiłem na celowe zanizanie ilości parafian, i to robione w ten sposób, by się nie rzuciło w oczy¹⁶. W innym zaś wypadku w spisie widać zawyżenie aż o 500 osób, ale trudno powiedzieć, czy to było celowe, czy pomyłka¹⁷.

Samo porównanie danych schematyzmów i spisów parafialnych nie może jednak dać pełnej odpowiedzi. Stwierdzamy bowiem, że nie co roku docierały dane statystyczne z parafii, gdyż schematyzmy dla wielu parafii przez parę lub kilka lat podają te same liczby wiernych. Charakterystyczne są tu szczególnie lata po powstaniu styczniowym oraz okres pierwszej wojny światowej i najbliższe lata po niej. W katalogach z okresu 1866—1875 w wielkiej ilości parafii notujemy tę samą liczbę wiernych przez parę lub kilka lat, np. w Dołhinowie w latach 1866—1867 (3315), 1868—1869 (4168), 1870—1874 (4082), a w Budstawiu aż przez 7 lat (1870—1876) figuruje 3626 wiernych. Podobną sytuację notujemy także w latach wojny światowej, np. w Kalinówce od 1914 do 1925 podawana jest liczba 3500, w Choroszczy od 1913 do 1922 figuruje 6449 wiernych. Jest to całkiem zrozumiałe i wytłumaczalne względami wojennymi.

Na podstawie tego wszystkiego, co powiedziano o liczbach parafian, podawanych przez schematyzmy, możemy stwierdzić, że tych danych nie możemy brać bez zastrzeżeń. Mają one swoją wartość, ale nie jako liczby ściśle odpowiadające ilości wiernych w danym roku, lecz w wielu wypadkach jako liczby przybliżone. Ze szczególną rezerwą trzeba podchodzić do liczb figurujących w katalogach w latach 1866—1876 oraz 1915—1922 (a nawet do 1925). Dlatego też najlepiej prześledzić dane z pewnego okresu i w kontekście całego dekanatu. Wtedy, przynajmniej częściowo, stają się uchwytnie przyczyny spadku lub raptownego wzrostu liczby wiernych danej parafii. Przykładowo prześledźmy liczby wiernych w parafiach dekanatu prużańskiego:

Parafia	Rok	1865	1866	1867	1868	1869	1870
Prużana		1754	1996	1544	1561	1574	1583
Szereszów		2610	2220	2059	2390	2405	2505
Sielec		1679	—	—	—	—	—
Siehniewicze		1379	1215	1154	3859	3914	3951
Bereza		2038	2854	—	—	—	—
Kiwatycze		792	786	531	779	791	810
Razem		10252	9071	5288	8589	8584	8849

Widzimy tu wzrost o przeszło 800 wiernych w parafii Bereza w 1866 r., co spowodowane było kasatą parafii Sielec; podobnie zresztą jak w 1868 r. wzrost o ponad 2500 osób w Siehniewiczach miał swą przyczynę w kasacie Berezy i przyłączeniu jej do parafii w Siehniewiczach. Natomiast śledząc ogólną liczbę wiernych w dekanacie widzimy, że stopniowo się zmniejsza w ciągu 5 lat

¹⁶ APCh: Spis 1875. W liczbie porządkowej mężczyzn po 249 następuje 150, a w liczbie porządkowej kobiet po 323 następuje 224.

¹⁷ APJ: Spis 1902. W liczbie porządkowej mężczyzn po 3395 następuje 3895.

o 1403 osoby. A przecież chyba trzeba wziąć pod uwagę także przyrost naturalny. Okazuje się wtedy, że spadek ten jest jeszcze większy. To skłania do szukania przyczyn. Wytlumaczyć to można tak, że w owych latach była szczególnie silna akcja nawracania na prawosławie. Naciski w tym kierunku były bardzo silne w rejonach zamieszkałych przez ludność białoruską oraz tam, gdzie pozabierano kościoły na cerkwie, kasując w ten sposób parafie katolickie¹⁸.

Z innych danych, nadsyłanych przez dziekanów lub proboszczów, nie zawsze zgodne z rzeczywistością są podawane historie poszczególnych kościołów, zwłaszcza w początkach, gdy informacje te zaczęto zamieszczać. Sporo było podanych błędnie dat fundacji i budowy kościołów, a także ich fundatorów. Spowodowane to było chyba tym, że drukowano tak, jak proboszczowie przysyłali. W późniejszych latach (przed r. 1914) dane te zostały opracowane prawdopodobnie przez J. Kurczewskiego i pozostało mniej nieścisłości. Jednak do wielu danych nadal można mieć zastrzeżenia, np. do czasu budowy kościoła w Juchnowcu¹⁹, Trzciannym²⁰ czy Dolistowie²¹. Dane dotyczące Janowa w dekanacie sokólskim są pomyłone z Janówką na Suwalszczyźnie²². Są też błędy spowodowane tylko przestawieniem cyfr, np. odnośnie kościoła w Łyntupach (jest podany 1473 r. zamiast 1437)²³, czy Chołchle (położono r. 1495 zamiast 1459)²⁴ i taką zniekształconą datę przedrukowywano w następnych schematyzmach.

Gdy chodzi o tytuły kościołów, odnoszą się one do kościołów aktualnie istniejących w latach wydawania katalogów danych. Nie zawsze pod tym samym tytułem był zbudowany pierwszy kościół w tej miejscowości. Nierzadko były wypadki, że np. w XV w. kościół zbudowano pod wezwaniem innym, potem po zbudowaniu nowego lub odebraniu go protestantom względnie prawosławnym, nadawano inny tytuł. Dlatego nie można bez zastrzeżeń podanego tytułu kościoła odnosić z całą pewnością do czasów budowy pierwszego w tej miejscowości. Zresztą niektóre wiadomości historyczne dotyczące tytułów kościołów, podane przez schematyzmy, są błędne, np. katalogi drukują, że w Smorgoniach kościół był zbudowany w 1508 r. pod wezwaniem Zwiastowania i Nawiedzenia NMP, a tymczasem dokument fundacyjny z 1503 r. mówi o kościele pod tytułem Wniebowzięcia NMP i św. Mikołaja²⁵. Jednak błędy te nie dyskwalifikują zupełnie danych dotyczących historii kościołów i ich tytułów, gdyż w olbrzymiej większości są one poprawne. Są jednak dowo-

¹⁸ Boudou: *Stolica*, II, s. 435.— Mościcki: *Białystok*, s. 166.— Wazyński: *Litwa*, s. 23.— Przykładem może tu być Narewka, parafia o mieszanej ludności, katolickiej i prawosławnej (od kasaty unii), od 1906 r., czyli od wznowienia parafii, należąca do dekanatu prużańskiego. W 1865 r. zabrano tu kościół na cerkiew i wielu katolików „nawrócono” na prawosławie. Świadczą o tym spisy parafialne, np. we wsi Siemionówka wg spisu z 1861 r. było 18 rodzin katolickich, a wg spisu z 1927 r. — pozostały 3 rodziny katolickie; podobnie w Łuce (z 17 pozostały 2), czy Grodzisku (z 11 pozostało 5).

¹⁹ Katalogi podają 1547 r. jako rok budowy kościoła w Juchnowcu, tymczasem drewniany kościół był już zbudowany w 1540 r. (Czart.: Rps 1777).

²⁰ Wg rubrycel kościoł w Trzciannem został ufundowany w 1504 r. Są jednak dokumenty świadczące o istnieniu tam kościoła przed r. 1496 (KDKW. I, nr 439, s. 511—512).

²¹ W Dolistowie kościół istniał już przed r. 1501 (Fijałek: *Litwa*, s. 278), a wg schematyzmów ufundowany w 1510 r.

²² Szyroki: *Monografia*, s. 3.

²³ KDKW, I, nr 151, s. 168—169.

²⁴ KDKW, I, nr 227, s. 253—255.

²⁵ KDKW, I, nr 567, s. 688—689.

dem na to, że z informacji tych należy korzystać ostrożnie i konfrontować je z innymi źródłami.

b) Jeśli chodzi o informacje dotyczące rządców diecezji, biskupów sufraganów, urzędy i instytucje w diecezji, nie mamy danych, na jakiej podstawie źródłowej były one opracowywane. Jednak z pewnością musiały być jakieś urzędowe dane dotyczące wspomnianych zagadnień. Ponadto każdorazowy biskup orydnariusz lub wikariusz kapitulny czy administrator apostolski, biskupi sufragani, a także urzędy konsytorskie i kurialne musiały być opracowującym schematyzm dokładnie znane. Na tej podstawie można twierdzić, że informacje podawane przez schematyzmy w tej materii mają szczególną podstawę, by odpowiadać rzeczywistości. Mogły tu zajść jedynie jakieś pomyłki, przeoczenia lub błędy drukarskie, a ponadto nie zawsze można było podać zgodnie z faktycznym stanem ze względów zewnętrznych, np. w wypadku odsunięcia od rządów biskupa orydnariusza przez władze państwowe. W jednym tylko wypadku, w katalogu z 1910 r., wymieniono biskupa odsuniętego od rządów diecezją, E. Roppa i zaznaczono „sede impedita”. Należy też wspomnieć katalogi biskupów wileńskich, które w początkowym okresie są niedokładne i niekonsekwentne. W późniejszym okresie, zwłaszcza od 1914 r., katalogi te są dokładniejsze i lepiej opracowane, lecz nie zawsze trafnie podają narodowość biskupów, na co już zwracał uwagę J. Fijałek²⁶. Mają jednak wartość opracowań historycznych.

Gdy chodzi o kapitułę katedralną, to jej wykaz w początkowym okresie oraz elench zmarłych stanowił zaczątek schematyzmu. W tym okresie kapituła była wydawcą rubrycel, opracowywanych najprawdopodobniej przez wicedziekana lub specjalnego rubrycystę diecezjalnego, a więc przez kogoś, kto dobrze znał skład kapituły. Ponadto w konsystorzu lub kurii był też wykaz członków kapituły, z którego mógł korzystać redagujący schematyzm. Gdyby któryś z prałatów czy kanoników został opuszczony, interweniowałby z pewnością, by w następnym katalogu być wymienionym na swoim miejscu; tak np. w aktach kapituły mamy wzmiankę, że prałat Lechnicki żądał, by wg dawnego zwyczaju umieszczano w spisie pisarza kapituły, którego widocznie ostatnio nie uwzględniono²⁷. Dane dotyczące kapituły mają dla nas specjalną wartość przy ustalaniu składu kapituły oraz zmian w jej organizacji zachodzących na przestrzeni od 1772 do 1925 r. Pewien mankament sprawia nie zawsze przejrzyste graficznie drukowanie wykazu kapituły i innych dostojników diecezjalnych, jak kanclerz, archidiakon białoruski, oficjałowie, co sprawia, że trudno jest rozróżnić, na kim się kończą członkowie kapituły i czy wymieniony po 12 kanoniku, bez żadnego odstępów, kanclerz należy również do kapituły jako kanonik nadliczbowy, czy nie.

Z informacji dotyczących seminarium diecezjalnego szczególnie cenne są te, które podają wykaz profesorów i przedmiotów wykładanych oraz alumnów. Zamieszczane one były z pewnością na podstawie corocznych wykazów składanych do kurii biskupiej lub konsystorza przez rektorat seminarium. Wykazy profesorów, przedmiotów wykładanych, kleryków studiujących na akademii duchownej oraz kursami wszystkich alumnów w seminarium są szczególnie cenne do poznania wykształcenia duchowieństwa. Przy danych odnośnie lat studiów należy uwzględnić, że w kursach seminaryjnych w latach dwudzie-

²⁶ Fijałek: *Litwa*, s. 232—233.

²⁷ Kurczewski: *Kościół*, III, s. 424—425.

stych tego stulecia figurowały także 2 klasy liceum biskupiego (jako 2 pierwsze kursy seminarium).

Wiadomości odnoszące się do klasztorów i zakonników w różnych okresach mogły mieć zmienne źródło, którego jednak nie możemy poznać, ani sprawdzić. Najprawdopodobniej wykazy kleru zakonnego pracującego razem z duchowieństwem świeckim na wikariatach i kapelaniach pochodzą z corocznych raportów dziekańskich do konsystorza, a wykazy domów zakonnych oraz zakonników w nich będących — przypuszczalnie z danych nadsyłanych przez przełożonych poszczególnych klasztorów. Obok zakonników w klasztorach widzimy figurujących księży świeckich jako „detenti”, „pomieszczennyje w monastyr”, a w 1871 r. — jako przebywający tam „za poroki”, czyli za złe obyczaje. Nie można jednak traktować ich jako rzeczywiście odbywających karę za złe obyczaje, gdyż w olbrzymiej większości byli to księża skazani do klasztoru przez władze carskie za swoją postawę kościelną lub patriotyczną²⁸, np. ks. J. Janowski był skazany do klasztoru karmelitów w Wilnie za kolędę w parafii²⁹, a ks. K. Jemielitty do klasztoru franciszkanów w Grodnie — za posługi dla „prawosławnych”³⁰. Mimo że po r. 1902 jeszcze figuruje w katalogach klasztor franciszkanów w Grodnie, to jednak od tego czasu do r. 1917, nie było w nim żadnego zakonnika, gdyż wszyscy poumierali, a nowych nie wolno było przyjmować.

c) Informacje dotyczące spraw kościelnych pozadiecezjalnych były umieszczane w schematyzmach na podstawie pism urzędowych spoza diecezji, głównie z Rzymsko-Katolickiego Kolegium Duchownego w Petersburgu. Na podstawie tych wiadomości możemy prześledzić głównie skład personalny i organizację kolegium duchownego, hierarchię kościelną w Cesarstwie Rosyjskim i Królestwie Polskim oraz papieży w poszczególnych latach. Inne informacje są sporadyczne, występujące tylko w paru lub kilku katalogach. Te wszystkie wiadomości można jednak znaleźć w drukach tego typu innych diecezji lub innych publikacjach i dlatego nie przedstawiają dla nas takiej wartości, jak dane odnoszące się do diecezji wileńskiej.

d) Informacje dotyczące spraw niekościelnych były zamieszczane w schematyzmach bądź z powodu swego związku ze sprawami kościelnymi, bądź dlatego, że duchowni uczestniczyli w sprawach państwowej. Tak wiadomości dotyczące podziału administracyjnego kraju mamy z okazji zamieszczania dekanatów i parafii, a także deputowanych do sądów wg jednostek administracji terytorialnej. Podobnie sprawy przedstawiają się w wypadku danych dotyczących sieci urzędów pocztowych oraz stacji kolejowych. Te informacje zamieszczano najprawdopodobniej na podstawie danych nadsyłanych przez dziekanów lub proboszczów. Można mieć wątpliwości jedynie co do pochodzenia danych dotyczących deputowanych z duchowieństwa do sądów, komitetów i komisji państwowych, np. komitet do spraw ospy, naprawy dróg. Z pewnością były one opracowywane na podstawie corocznych wykazów i są cennym źródłem do poznania sądownictwa różnych szczebli oraz komisji państwowych i udziału w nich duchownych.

Reasumując wszystko, co powiedzieliśmy o poszczególnych rodzajach informacji zawartych w katalogach, możemy stwierdzić, że mimo pewnych błędów

²⁸ Wazyński: *Litwa*, s. 30.

²⁹ Kubicki: *Bojownicy*. Cz. 2. T. 1, s. 561.

³⁰ Kubicki: *Bojownicy*. Cz. 2. T. 1, s. 569.

i nie zawsze dokładnych danych, mają one wielką wartość jako źródło do dziejów diecezji wileńskiej. Nieścisłości i różne błędy raczej pomniejszają wartość poszczególnych schematyzmów, lecz jako całość, na przestrzeni wielu lat, stanowią obfity materiał, na którym śmiało oprzeć się może badacz dziejów biskupstwa wileńskiego, oczywiście po zweryfikowaniu niektórych danych z innymi źródłami.

Warto też zwrócić uwagę na zapiski znajdujące się w schematyzmach, porobione przez ich właścicieli. Bardzo dużo różnych notatek znajduje się w rubrycelach, gdyż były tam wolne karty lub strony. Natomiast w katalogach te zapiski są o wiele rzadsze, ale nieraz bardzo wymowne, np. w wykazie kleryków seminarium wileńskiego w schematyzmie z 1906 r. ktoś zaznaczył kleryków narodowości litewskiej, a z 1914 r. — alumnów Białorusinów. Zapiski te mają swoją wartość, gdyż pochodzą z czasów danego katalogu i są odbiciem spraw, z jakimi stykał się dany właściciel schematyzmu.

2. ROLA USŁUGOWA SCHEMATYZMÓW W BADANIACH NAUKOWYCH

Poszczególne schematyzmy dają nam informacje o całej diecezji w określonym roku. Ukazują ją w sposób statyczny w ramach danych dotyczących rządcy diecezji, centralnych urzędów i instytucji, organizacji terytorialnej i duchowieństwa. Informacje te mogą być jakby przewodnikiem w kwerendzie naukowej, gdyż naprowadzają na wiele zagadnień, które dopiero historyk będzie musiał rozwiązać na podstawie innych materiałów. Schematyzmy dostarczają materiału, który może być wielką pomocą w opracowywaniu biografii wybitnych postaci biskupstwa wileńskiego, organizacji terytorialnej, urzędów, instytucji oraz poszczególnych dekanatów i parafii. Historyk pragnący np. opracować biografię J. Kurczewskiego, historyka diecezji, ma możliwość na podstawie schematyzmów prześledzić jego życie od wstąpienia do seminarium do śmierci. Pewne dane będą też wskazówką, gdzie należy szukać materiału. Pragnąc zaś opracować np. organizację dekanalną, stanie historyk przed zagadnieniami, które dopiero przy pomocy literatury będzie mógł wyjaśnić, np. w schematyzmie z 1837 r. nie figuruje dekanat brasławski, natomiast pojawia się nowy — nowoaleksandrowski. Okazuje się, że Jeziorosy przemianowano na Nowoaleksandrowsk³¹ i tam przeniesiono siedzibę dekanatu brasławskiego.

Schematyzmy nie podają nam genezy rozmaitych urzędów i instytucji kościelnych, ani przyczyn czy skutków różnych zjawisk zanotowanych na ich kartach. Jednak sygnalizując te zjawiska i podając całą gamę informacji, są podstawą dla historyka w jego badaniach. Dają ogólne zarysy, niejako szkieletowy materiał, który badaczowi okazuje się bardzo pomocny w jego kwerendzie. Informacje bowiem zaczerpnięte ze schematyzmów należy uzupełnić, skontrolować z innymi źródłami lub wynikami dotychczasowych badań. Wiadomości zaczerpnięte z katalogów stanowią tylko jeden z elementów do konstrukcji dziejów diecezji, jej rządców, urzędów, instytucji, organizacji, poszczególnych duchownych. Jeśli jednak chodzi o diecezję wileńską, a zwłaszcza tę część, która pozostała w granicach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej jako archidiecezja w Białymstoku, schematyzmy te nabierają szczególnego znaczenia wobec rozproszenia lub niedostępności archiwaliów.

³¹ Hedeman: *Monografia*, s. 216.

ZAKOŃCZENIE

Omówione schematyzmy diecezji wileńskiej, sięgające swymi początkami połowy XVIII w., w swym historycznym rozwoju i okresie szczytowym należą do schematyzmów średnich pod względem zasobu podawanych informacji. Można jednak wydobyć z nich bardzo dużo materiału, który, jak powiedziano w trzecim rozdziale, w wielu wypadkach powinien być skontrolowany innymi źródłami lub przynajmniej porównany z danymi katalogów z innych lat, lecz może się okazać wielką pomocą historykowi w badaniach przeszłości kościelnej biskupstwa wileńskiego. Wiele danych w interesującym nas zagadnieniu możemy zdobyć jedynie ze schematyzmów, np. ilość wiernych w parafiach w XIX i na początku XX w., gdyż wiele archiwów parafialnych uległo zniszczeniu w czasie wojen, a diecezjalne archiwum jest niedostępne. Dlatego schematyzmy wileńskie mają też swoje znaczenie jako źródło zastępcze.

Na podstawie tych katalogów można opracowywać różne zagadnienia natury ogólnodiecezjalnej, jak sieć dekanalna w diecezji wileńskiej od końca XVIII w., sieć parafialna od połowy XIX w., klasztory, ilość duchowieństwa, lub problemy dotyczące pewnych rejonów biskupstwa, np. kasaty kościołów w dekanacie brzeskim po powstaniu styczniowym i ich rewindykacji po pierwszej wojnie światowej. Znajdujemy tu także obfity materiał do opracowywania urzędów diecezjalnych, jak kuria biskupia czy konsystorz generalny lub instytucji, np. kapituły katedralnej czy seminarium. Oczywiście będzie to materiał niejako szkieletowy, który trzeba uzupełnić innymi danymi.

Schematyzmy bogatsze w informacje, ukażą nam o wiele pełniejszy obraz różnych spraw związanych z diecezją, jak roczniki diecezji przemyskiej obrządku łacińskiego, z których możemy dokładnie zorientować się w stosunkach ludnościowych (łacinicy, greko-katolicy, żydzi, emigracja), warunkach duszpasterstwa w parafiach (z wykazu miejscowości wchodzących w skład parafii z podaną odległością od kościoła i liczbą wiernych) itp. Wydaje się, że warto zająć się tego rodzaju drukami innych diecezji, a także zakonów.

Praca przedstawiona przeze mnie, z anonsowanych już względów, z pewnością ma wiele braków i nie rości sobie pretensji do wyczerpującego opracowania wszystkich zagadnień związanych z tą tematyką. Jest bowiem pierwszą próbą w polskiej historiografii całościowego ujęcia schematyzmów jednej diecezji pod kątem źródłoznawczym. Ukazuje jednak jak wielkie mnóstwo materiału, zwłaszcza do dziejów diecezji, kryje się na kartach tych publikacji. Materiał ten, mimo pewnych nieścisłości i błędów, jest wartościowy i bardzo przydatny historykowi w badaniach naukowych.

KATALOG RUBRYCEL I SCHEMATYZMÓW DIECEZJI WILEŃSKIEJ

Katalog ten dotyczy rubrycel i schematyzmów diecezji wileńskiej wykorzystanych w pracy, a nie wszystkich znajdujących się w zbiorach archiwalnych i bibliotecznych w Polsce. Z wielu bowiem lat, zwłaszcza od połowy XIX w., zachowała się większa ilość egzemplarzy tych druków, ale poza egzemplarzem wykorzystanym przeze mnie, nie podaje, gdzie się znajdują. Niestety, z wielu lat (do 1848 r.) nie udało się znaleźć ani jednego egzemplarza. Największe zbiory rubrycel i schematyzmów wileńskich znajdują się w Archiwum Parafii Wniebowzięcia NMP w Białymstoku i w Bibliotece Jagiellońskiej.

SKRÓTY ARCHIWÓW I BIBLIOTEK

ADW	— Archiwum Diecezjalne we Włocławku
APB	— Archiwum Parafii Wniebowzięcia NMP w Białymstoku
APJ	— Archiwum Parafialne w Jasionówce
BAW	— Biblioteka Archidiecezjalna w Warszawie
BJ	— Biblioteka Jagiellońska
BłSem	— Biblioteka Seminarium Duchownego w Białymstoku
BN	— Biblioteka Narodowa
BUW	— Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego
Czart	— Biblioteka Czartoryskich — Muzeum Narodowe w Krakowie
IBL	— Biblioteka Instytutu Badań Literackich PAN
KrBern	— Biblioteka Ojców Bernardynów w Krakowie
KrMisj	— Biblioteka Księży Misjonarzy w Krakowie
KrPAN	— Biblioteka PAN w Krakowie
LŁop	— Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. H. Łopacińskiego w Lublinie
Ossol	— Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich PAN
PTPN	— Biblioteka Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk

A. RUBRYCELE BEZ SCHEMATYZMÓW

1. Directorium divini officii [...] pro Dioecesi Vilnensi autoritate et mandato [...] Michaelis Joannis Zienkowicz [...] episcopi vilmensis ad annum Domini	MDCCLXIV [...] conscriptum. Vilnae [1743] Typis Academiae Societatis Jesu 16° nlb. BUW.
--	--

B. SCHEMATYZMY W ŁĄCZNOŚCI Z RUBRYCELAMI

2. [1] Directorium horarum canonicarum et missarum pro Dioecesi Vilnensi autoritate et mandato [...] I[gnatii] J[acobi] M[assalski...] in annum Domini MDCCLXXIII. Vilnae [1772] Typis S.R.M. et Reipubl. Schol. Piarum 16° nlb. [2. Zaczątek schematyzmu na r. 1773] nlb. BAW.	J[acobi] P[rincipis] M[assalski...] e[pi]scopi v[ilnensis...]. Vilnae [1780] Typis S.R.M. penes Academiam 16° nlb. [2. Zaczątek schematyzmu na r. 1781] nlb. IBL.
3. [1] Directorium [...] in annum Domini MDCCLXXIX pro Dioecesi Vilnensi autoritate et mandato [...] I[gnatii] J[acobi] P[rincipis] M[assalski...] e[pi]scopi v[ilnensis...]. Vilnae [1778] Typis Sacrae Regiae Majestatis 16° nlb. [2. Zaczątek schematyzmu na r. 1779] nlb. IBL.	5. [1] Directorium [...] in annum Domini MDCCLXXXIV pro Dioecesi Vilnensi autoritate et mandato [...] I[gnatii] J[acobi] P[rincipis] M[assalski...] e[pi]scopi v[ilnensis...]. Vilnae [1783] Typis S.R.M. Majestatis 16° nlb. [2. Zaczątek schematyzmu na r. 1784] nlb. BN.
4. [1] Directorium [...] in annum Domini MDCCLXXXI pro Dioecesi Vilnensi autoritate et mandato [...] I[gnatii]	6. [1] Directorium [...] in annum Domini MDCCLXXXI pro Dioecesi Vilnensi autoritate et mandato [...] I[gnatii] J[acobi] P[rincipis] M[assalski...] e[pi]scopi v[ilnensis...]. Vilnae [1789] Typis S.R.M. penes Academiam 16° nlb.

[2. Zaczątek schematyzmu na r. 1790] nlb.

BłSem.

7. [1] Directorium [...] in annum Domini MDCCXCIV pro Dioecesi Vilnensi auctoritate et mandato [...] I[gnatii] J[acobi] P[rincipis] M[assalski...] e[piscopi] v[ilnensis...]. Vilnae [1793] Typis S.R.M. penes Academiam 16° nlb.

[2. Zaczątek schematyzmu na r. 1794] nlb.

BłSem.

8. [1] Directorium [...] in annum Domini MDCCC [...] pro Dioecesi Vilnensi auctoritate et mandato [...] J[oannis] N[epomuceni] C[orvini] K[ossakowski...] e[piscopi] v[ilnensis...]. Vilnae [1799] Typographia Dioeciesana 16° nlb.

[2. Zaczątek schematyzmu na r. 1800] nlb.

LŁop.

9. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini MDCCCI conscriptum auctoritate et mandato [...] J[oannis] N[epomuceni] C[orvini] K[ossakowski...] e[piscopi] v[ilnensis...]. Vilnae [1800] in Typographia Dioeciesana 16° nlb.

[2. Zaczątek schematyzmu na r. 1801] nlb.

LŁop.

10. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini MDCCCII conscriptum auctoritate et mandato [...] J[oannis] N[epomuceni] C[orvini] K[ossakowski...] e[piscopi] v[ilnensis...]. Vilnae [1801] in Typographia Dioeciesana 16° nlb.

[2. Zaczątek schematyzmu na r. 1802] nlb.

LŁop.

11. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini MDCCCIII conscriptum auctoritate et mandato [...]. J[oannis] N[epomuceni] C[orvini] K[ossakowski...] e[piscopi] v[ilnensis...]. Vilnae [1802] in Typographia Dioeciesana 16° nlb.

[2. Zaczątek schematyzmu na r. 1803] nlb.

LŁop.

12. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini MDCCCIV conscriptum auctoritate et mandato [...] J[oannis] N[epomuceni] C[orvini] K[ossakowski...] e[piscopi] v[ilnensis...]. Vilnae [1803] in Typographia Dioeciesana 16° nlb.

[2. Zaczątek schematyzmu na r. 1804] nlb.

LŁop.

13. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini MDCCCIV conscriptum auctoritate et mandato [...] J[oannis] N[epomuceni] C[orvini] K[ossakowski...] e[piscopi] v[ilnensis...]. Vilnae [1804] in Typographia Dioeciesana 16° nlb.

[2. Zaczątek schematyzmu na r. 1805] nlb.

LŁop.

14. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini MDCCCVI conscriptum auctoritate et mandato [...] J[oannis] N[epomuceni] C[orvini] K[ossakowski...] e[piscopi] v[ilnensis...]. Vilnae [1805] in Typographia Dioeciesana 16° nlb.

[2. Zaczątek schematyzmu na r. 1806] nlb.

BłSem.

15. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini MDCCCXVIII conscriptum sub auspiciis et regimine [...] Stanislai à Bohusz Siestrzencewicz [...] archiepiscopi mohileviensis, administratoris Episcopatus Vilnensis [...]. Vilnae [1817] Typis Congr. Miss. ad Eccles. S. Casimiri 16° nlb.

[2. Zaczątek schematyzmu na r. 1818] nlb.

BłSem.

16. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini MDCCCXX [...] conscriptum sub regimine [...] Stanislai à Bohusz Siestrzencewicz [...] ar-

chiepiscopi mohileviensis, administratoris Episcopatus Vilnensis [...]. Vilnae [1819] Typis Dioec. ad Eccles. S. Casimiri 16° nlb.

[2. Schematyzm na r. 1820] nlb.
APB.

17 [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini MDCCCXXI [...] conscriptum sub regimine [...] Stanisłai à Bohusz Siestrzencewicz [...] archiepiscopi mohileviensis, administratoris Episcopatus Vilnensis [...]. Vilnae [1820] Typis Dioec. ad Eccles. S. Casimiri 16° nlb.

[2. Schematyzm na r. 1821] nlb.
LŁop.

18. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini MDCCCXXII conscriptum sub regimine [...] Stanisłai à Bohusz Siestrzencewicz [...] archiepiscopi mohileviensis, administratoris Episcopatus Vilnensis [...]. Vilnae [1821] Typis Dioec. ad Eccles. S. Casimiri 16° nlb.

[2. Schematyzm na r. 1822] nlb.
LŁop.

19. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini MDCCCXXIII conscriptum sub regimine [...] Stanisłai à Bohusz Siestrzencewicz [...] archiepiscopi mohileviensis, administratoris Episcopatus Vilnensis [...]. Vilnae [1822] Typis Dioec. ad Eccles. S. Casimiri 16° nlb.

[2. Schematyzm na r. 1823] nlb.
LŁop.

20. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini MDCCCXXIV conscriptum sub regimine [...] Stanisłai à Bohusz Siestrzencewicz [...] archiepiscopi mohileviensis, administratoris Episcopatus Vilnensis [...]. Vilnae [1823] Typis Dioec. ad Eccles. S. Casimiri 16° nlb.

[2. Schematyzm na r. 1824] nlb.
LŁop.

21. [1] Directorium [...] pro Dioecesi

Vilnensi in annum Domini MDCCCXXV conscriptum sub regimine [...] Stanisłai à Bohusz Siestrzencewicz [...] archiepiscopi mohileviensis, administratoris Episcopatus Vilnensis [...]. Vilnae [1824] Typis Dioec. ad Eccles. S. Casimiri 16° nlb.

[2. Schematyzm na r. 1825] nlb.
LŁop.

22. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini MDCCCXXVI conscriptum sub regimine [...] Stanisłai à Bohusz Siestrzencewicz [...] archiepiscopi mohileviensis, administratoris Episcopatus Vilnensis [...]. Vilnae [1825] Typis Dioec. ad Eccles. S. Casimiri 16° nlb.

[2. Schematyzm na r. 1826] nlb.
APB.

23. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini [...] MDCCCXXVIII sub regimine [...] administratoris et officialis generalis Dioecesis Vilnensis sede episcopali vacante [...] Vincentii Mikucki impressum. Vilnae [1827] Typis Dioec. ad Eccles. S. Casimiri 16° nlb.

[2. Schematyzm na r. 1828] nlb.
BUW.

24. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini MDCCCXXIX [...] Andreae Benedicti Kłagiewicz, nominati episcopi suffraganei Vilnensis [...] administrantis Dioecesim Vilnensem [...] sede vacante cum adprobatione impressum. Vilnae [1828] Typis Dioec. ad Ecclesiam S. Casimiri 16° nlb.

[2. Schematyzm na r. 1829] nlb.
PTPN.

25. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini MDCCCXXXI sub regimine [...] Andreae Benedicti Kłagiewicz, episcopi chrisopolitani, suffraganei vilnensis, administrantis Dioecesim Vilnensem sede vacante [...] cum adprobatione impressum. Vilnae [1830] Typis Dioecesis ad Ecclesiam S. Casimiri 16° nlb.

[2. Schematyzm na r. 1831] nlb.

PTPN.

26. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini [...] MDCCCXXXII auctoritate ordinaria loci sede episcopali vacante impressum. Vilnae [1831] Typis Dioecesis ad Ecclesiam S. Casimiri 16° nlb.

[2. Schematyzm na r. 1832] nlb.

APB.

27. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini MDCCCXXXIII sub regimine [...] Andreae Benedicti Kłagiewicz episcopi chrisopolitani, suffraganei vilnensis, sede vacante administrantis Dioecesim Vilnensem [...] cum adprobatione impressum. Vilnae [1832] Typis Dioecesis ad Ecclesiam Montis SS. Salvatoris 16° nlb.

[2. Schematyzm na r. 1833] nlb.

APB.

28. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini MDCCCXXXV sub regimine [...] Andreae Benedicti Kłagiewicz episcopi chrisopolitani, suffraganei vilnensis, sede vacante administrantis Dioecesim Vilnensem [...] impressum. Vilnae [1834] Typis Dioecesis ad Ecclesiam Montis SS. Salvatoris 16° nlb.

[2. Schematyzm na r. 1835] nlb.

LŁop.

29. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini MDCCCXXXVI sub regimine [...] Andreae Benedicti Kłagiewicz episcopi chrisopolitani, suffraganei vilnensis, sede vacante administrantis Dioecesim Vilnensem [...] impressum. Vilnae [1835] Typis Dioecesis ad Ecclesiam Montis SS. Salvatoris 16° nlb.

[2. Schematyzm na r. 1836] nlb.

LŁop.

30. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini MDCCCXXXVII sub regimine [...] Andreae Benedicti Kłagiewicz episcopi chrisopolitani, suffraganei vilnensis, sede vacante administrantis Dioecesim

Vilnensem [...] impressum. Vilnae [1836] Typis Dioecesis ad Ecclesiam Montis SS. Salvatoris 16° nlb.

[2. Schematismus] Dioecesis Vilnensis, c.d., nlb.

APB.

31. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini MDCCCXXXVIII sub regimine [...] Andreae Benedicti Kłagiewicz episcopi chrisopolitani, suffraganei vilnensis, sede vacante administrantis Dioecesim Vilnensem [...] impressum. Vilnae [1837] Typis Dioecesis ad Ecclesiam Montis SS. Salvatoris 16° nlb.

[2. Schematismus] Dioecesis Vilnensis, c.d., nlb.

BAW.

32. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini MDCCCXXXIX sub regimine [...] Andreae Benedicti Kłagiewicz episcopi chrisopolitani, suffraganei vilnensis, sede vacante administrantis Dioecesim Vilnensem [...] impressum. Vilnae [1838] Typis Dioecesis ad Ecclesiam Montis SS. Salvatoris 16° nlb.

[2. Schematismus] Dioecesis Vilnensis, c.d., nlb.

KrBern.

33. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini MDCCCXL [...] sub regimine [...] Andreae Benedicti Kłagiewicz nominati episcopi vilnensis, administrantis dioecesim [...] impressum. Vilnae [1839] Typis Dioecesis ad Ecclesiam Montis SS. Salvatoris 16° nlb.

[2. Schematismus] Dioecesis Vilnensis, c.d., nlb.

Ossol.

34. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini MDCCCXLI sub regimine [...] Andreae Benedicti Kłagiewicz nominati episcopi vilnensis, administrantis dioecesim [...] impressum. Vilnae [1840] Typis Dioecesis ad Ecclesiam Montis SS. Salvatoris 16° nlb.

[2. Schematismus] Dioecesis Vilmensis. c.d., nlb.

APB.

35. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilmensi in annum Domini MDCCCXLII sub regimine [...] Andreae Benedicti Kłagiewicz episcopi vilmensis [...] impressum. Vilnae [1841] Typis Dioeces. ad Ecclesiam Montis SS. Salvatoris 16° nlb.

[2. Schematismus] Dioecesis Vilmensis, c.d., nlb.

Ze zbiorów prywatnych.

36. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilmensi in annum Domini MDCCCXLIII sub regimine [...] Joannis Cywiński episcopi delconensis, suffraganei trocensis, capituli vicarii sede vacante administrantis Dioecesim Vilmensem [...] impressum. Vilnae [1842] Typis Dioeces. ad Ecclesiam Montis SS. Salvatoris 16° nlb.

[2. Schematismus] Dioecesis Vilmensis, c.d., nlb.

BJ.

37 [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilmensi in annum Domini MDCCCXLIV [...] sub regimine [...] Joannis Cywiński episcopi delconensis, suffraganei trocensis, capituli vicarii sede vacante administrantis Dioecesim Vilmensem [...] impressum. Vilnae [1843] Typis Dioeces. ad Ecclesiam Montis SS. Salvatoris 16° nlb.

[2. Schematismus] Dioecesis Vilmensis, c.d., nlb.

KrPAN

38. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilmensi in annum Domini MDCCCXLV sub regimine [...] Joannis Cywiński episcopi delconensis, suffraganei trocensis, capituli vicarii sede vacante administrantis Dioecesim Vilmensem [...] impressum. Vilnae 1844 Typis A. Marcinowski 16° nlb.

[2. Schematismus] Dioecesis Vilmensis, c.d., nlb.

BJ.

39. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilmensi in annum Domini MDCCCXLVI sub regimine [...] Joannis Cywiński episcopi delconensis, suffraganei trocensis, capituli vicarii sede vacante administrantis Dioecesim Vilmensem [...] impressum. Vilnae 1845 Typis A. Marcinowski 16° nlb.

[2. Schematismus] Dioecesis Vilmensis, c.d., nlb.

BJ.

40. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilmensi in annum Domini MDCCCXLIX sub regimine [...] Venceslai Żyliński [...] episcopi vilmensis [...] impressum. Vilnae 1848 Typis A. Marcinowski 16° nlb.

[2. Schematismus] Dioecesis Vilmensis, c.d., nlb.

Czart.

41. Directorium [...] pro Dioecesi Vilmensi in annum Domini MDCCCL sub regimine [...] Venceslai Żyliński [...] episcopi vilmensis [...] impressum. Vilnae 1850 Typis A. Marcinowski 16° nlb.

APB.

42. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilmensi in annum Domini MDCCCLI sub regimine [...] Venceslai Żyliński [...] episcopi vilmensis [...] impressum. Vilnae 1850 Typis A. Marcinowski 16° nlb.

[2. Schematismus] Dioecesis Vilmensis, c.d., nlb.

KrPAN.

43. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilmensi in annum Domini [...] MDCCCLII sub regimine [...] Venceslai Żyliński [...] episcopi vilmensis [...] impressum. Vilnae 1851 Typis A. Marcinowski 16° nlb.

[2. Schematismus] Dioecesis Vilmensis, c.d., nlb.

APB.

44. [1] Directorium pro Dioecesi Vilmensi in annum Domini MDCCCLIII sub regimine [...] Venceslai Żyliński [...] episcopi vilmensis [...] impressum. Vilnae 1852 Typis A. Marcinowski 16° nlb.

[2. Schematismus] Dioecesis Vilmensis, c.d., nlb.

BJ.

45. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilmensi in annum Domini MDCCCLIV sub regimine [...] Venceslai Żyliński [...] episcopi vilmensis [...] impressum. Vilnae 1853 Typis A. Marcinowski 16° s. 1—56.

[2. Schematismus] Dioecesis Vilmensis, c.d., s. 57—138.

APB.

46. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilmensi in annum Domini MDCCCLV sub regimine [...] Venceslai Żyliński [...] episcopi vilmensis [...] impressum. Vilnae 1854 Typis Josephi Zawadzki 16° s. 1—56.

[2. Schematismus] Dioecesis Vilmensis, c.d., s. 57—136.

APB.

47. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilmensi in annum Domini [...] MDCCCLVI sub regimine [...] Venceslai Żyliński [...] episcopi vilmensis [...] impressum. Vilnae 1855 Typis Josephi Zawadzki 16° s. 1—54.

[2. Schematismus] Dioecesis Vilmensis, c.d., s. 55—132.

Tyt. na s. 56.

APB.

48. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilmensi in annum Domini MDCCCLVII sub regimine [...] Venceslai Żyliński [...] archiepiscopi mohileviensis [...] administrantis Dioecesim Vilmensem [...] impressum. Vilnae 1856 Typis Josephi Zawadzki 16° s. 1—57.

[2. Schematismus] Dioecesis Vilmensis, c.d., s. 58—136.

Tyt. na s. 59.

Czart.

49. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilmensi in annum Domini MDCCCLVIII sub regimine [...] Venceslai Żyliński [...] archiepiscopi mohiloviensis [...] administrantis Dioecesim Vilmensem [...] impressum. Vilnae 1857 Typis Josephi Zawadzki 16° s. 1—58.

[2. Schematismus] Dioecesis Vilmensis, c.d., s. 59—132.

Tyt. na s. 61.

APB.

50. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilmensi in annum Domini MDCCCLIX sub regimine [...] Adami Stanisłai Krasniński [...] episcopi vilmensis [...] impressum. Vilnae 1858 Typis Josephi Zawadzki 16° s. 1—48.

[2. Schematismus] Dioecesis Vilmensis, c.d., s. 49—123.

Tyt. na s. 51.

KrPAN.

51. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilmensi in annum Domini [...] MDCCCLX sub regimine [...] Adami Stanisłai Krasniński [...] episcopi vilmensis [...] impressum. Vilnae 1859 Typis Josephi Zawadzki 16° s. 1—54.

[2. Schematismus] Dioecesis Vilmensis, c.d. s. 55—121.

Tyt. na s. 57.

APB.

52. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilmensi in annum Domini MDCCCLXI sub regimine [...] Adami Stanisłai Krasniński [...] episcopi vilmensis [...] impressum. Vilnae 1860 Typis A. Marcinowski 16° s. 1—64.

[2. Schematismus] Dioecesis Vilmensis, c.d. s. 65—151.

Tyt. na s. 67.

APB.

53. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilmensi in annum Domini MDCCCLXII sub regimine [...] Adami Stanisłai Krasniński [...] episcopi vilmensis [...] impressum. Vilnae 1861 Typis A. Marcinowski 16° s. 1—68.

[2. Schematismus] Dioecesis Vilmensis, c.d. s. 69—150.

Tyt. na s. 72.

APB.

54. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilmensi in annum Domini MDCCCLXIII auctoritate et mandato [...] Adami Stanisłai Krasniński [...] episcopi vilmensis

[...] editum. Vilnae 1862 Typis Josephi Zawadzki 16° s. 1—66.

[2. Schematismus] Dioecesis Vilmensis, c.d. s. 67—151.

Tyt. na s. 69.

APB.

55. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilmensi in annum Domini [...] MDCCCLXIV auctoritate et mandato [...] Adami Stanisłai Krasiniski [...] episcopi vilmensis [...] editum. Vilnae 1863 Typis Josephi Zawadzki 16° s. 1—63.

[2. Schematismus] Dioecesis Vilmensis, c.d. s. 64—150.

Tyt. na s. 66.

APB.

56. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilmensi in annum Domini 1865. Vilnae 1864 Typis Josephi Zawadzki 16° s. 1—104.

[2. Schematismus] Dioecesis Vilmensis, c.d. s. 105—188.

Tyt. na str. 108.

APB.

57. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilmensi in annum Domini 1866. Vilnae 1865 Typis Josephi Zawadzki 16° s. 1—115.

[2. Schematismus] Dioecesis Vilmensis, c.d. s. 116—192.

Tyt. na s. 119.

APB.

58. [1] Ordo divini officii recitandi sacrique peragendi a clero Dioecesis Vilmensis pro anno Domini 1867. Vilnae 1866. Typis A.H. Kirkor 16° s. 1—79.

[2. Schematismus] Dioecesis Vilmensis, c.d. s. 80—160.

Tyt. na s. 83.

KrMisj.

59. [1] Ordo divini officii recitandi sacrique peragendi a clero Dioecesis Vilmensis pro anno Domini 1868.— Ukazatel bożestwiennoj służby dla duchowienstwa Jeparchii Wilenskoj na 1868 god. Wilna 1868 w Tipografii A. Syrkina 16° s. 1—124.

[2] Wilenskaja Jeparchija [Katalog] s. 125—200.

Tyt. na s. 129.

APB.

60. [1] Ordo divini officii recitandi sacrique peragendi a clero Dioecesis Vilmensis pro anno Domini 1869.— Porjadok bogosłużenija dla duchowienstwa Wilenskoj Jeparchii na 1869 god. Wilna 1868 w Tipografii A. Syrkina 16° s. 1—108.

[2] Wilenskaja Jeparchija [Katalog] s. 109—182.

Tyt. na s. 113.

APB.

61. [1] Ordo divini officii recitandi sacrique peragendi a clero Dioecesis Vilmensis pro anno Domini 1870.— Porjadok bogosłużenija dla duchowienstwa Wilenskoj Jeparchii na 1870 god. Wilna 1869 w Tipografii Osipa Zawadzkiego 16° s. 1—102.

[2] Wilenskaja Jeparchija [Katalog] s. 103—198.

Tyt. na s. 107.

APB.

62. [1] Ordo divini officii recitandi sacrique peragendi a clero Dioecesis Vilmensis pro anno Domini 1871.— Porjadok bogosłużenija dla duchowienstwa Wilenskoj Jeparchii na 1871 god. Vilnae 1871 Typis Josephi Zawadzki 16° s. 1—111.

[2] Wilenskaja Jeparchija [Katalog] s. 112—202.

Tyt. na s. 116.

APB.

63. [1] Ordo divini officii recitandi sacrique peragendi a clero Dioecesis Vilmensis in annum Domini [...] 1872.— Porjadok bogosłużenija dla duchowienstwa Wilenskoj Jeparchii na 1872 god. Vilnae 1871 Typis Josephi Blumowicz 16° s. 1—125.

[2] Wilenskaja Jeparchija [Katalog] s. 126—214.

Tyt. na s. 131.

APB.

64. [1] Ordo divini officii [...] Dioecesis Vilnensis pro anno Domini 1873.—Poriadok bogosłuzenija [...] Wilenskoj Jeparchii na 1873 god. Vilnae 1873 Typis Josephi Blumowicz 16° s. 1—109.

[2] Wilenskaja Jeparchija [Katałog] s. 110—234.

Tyt. na s. 114.

APB.

65. [1] Ordo divini officii [...] Dioecesis Vilnensis pro anno Domini 1874.—Poriadok bogosłuzenija [...] Wilenskoj Jeparchii na 1874 god. Vilnae 1873 Typis A.H. Syrkin 16° s. 1—107.

[2] Wilenskaja Jeparchija [Katałog] s. 108—214.

Tyt. na s. 113.

APB.

66. [1] Ordo divini officii [...] Dioecesis Vilnensis pro anno Domini 1875. Vilnae 1874 Typis A.H. Syrkin 16° s. 1—49.

[2] Poriadok bogosłuzenija [...] Wilenskoj Jeparchii na 1875 god s. 51—104.

[3] Wilenskaja Jeparchija [Katałog] s. 105—202.

Tyt. na s. 109.

APB.

67. [1] Ordo divini officii [...] Dioecesis Vilnensis pro anno Domini [...] 1876. Vilnae 1875 Typis A.H. Syrkin 16° s. 1—51.

[2] Poriadok bogosłuzenija [...] Wilenskoj Jeparchii na 1876 god s. 53—100.

[3] Wilenskaja Jeparchija [Katałog] s. 101—189.

Tyt. na s. 105.

APB.

68. [1] Ordo divini officii [...] Dioecesis Vilnensis pro anno Domini 1877. Vilnae 1876 Typis A.H. Syrkin 16° s. 1—57.

[2] Poriadok bogosłuzenija [...] Wilenskoj Jeparchii na 1877 god s. 59—95.

[3] Wilenskaja Jeparchija [Katałog] s. 97—184.

Tyt. na s. 101.

APB.

69. [1] Ordo divini officii [...] Dioecesis Vilnensis pro anno Domini 1878. Vilnae 1877 Typis A.H. Syrkin 16° s. 1—61, nlb. 1.

[2] Poriadok bogosłuzenija [...] Wilenskoj Jeparchii na 1878 god s. 63—103, nlb. 1.

[3] Wilenskaja Jeparchija [Katałog] s. 105—195.

Tyt. na s. 109.

APB.

70. [1] Ordo divini officii [...] Dioecesis Vilnensis pro anno Domini 1879. Vilnae 1878 Typis A.H. Syrkin 16° s. 1—63.

[2] Poriadok bogosłuzenija [...] Wilenskoj Jeparchii na 1879 god s. 64—108.

[3] Wilenskaja Jeparchija [Katałog] s. 109—199.

Tyt. na s. 112.

BJ.

71. [1] Ordo divini officii [...] Dioecesis Vilnensis pro anno Domini 1880. Vilnae 1879 Typis A.H. Syrkin 16° s. 1—64.

[2] Poriadok bogosłuzenija [...] Wilenskoj Jeparchii na 1880 god s. 65—107, nlb. 1.

[3] Wilenskaja Jeparchija [Katałog] s. 109—199.

Tyt. na s. 113.

APB.

72. [1] Directorium horarum canoniarum et missarum pro clero romo-catholico Dioecesis Vilnensis in annum 1881. Vilnae 1880 Typis A.H. Syrkin 16° s. 1—71, nlb. 1.

[2] Poriadok bogosłuzenija [...] Wilenskoj Jeparchii na 1881 god s. 73—113, nlb. 1.

[3] Wilenskaja Jeparchija [Katałog] s. 115—204.

Tyt. na s. 119.

APB.

73. [1] Directorium [...] Dioecesis Vilnensis in annum 1882. Vilnae 1881 Typis A.H. Syrkin 16° s. 1—81, nlb. 1.

[2] Poriadok bogosłuzenija [...] Wilen-

skoj Jeparchii na 1882 god s. 83—123, nlb. 1.

[3] Wilenskaja Jeparchija [Katałog] s. 125—214.

Tyt. na s. 129.
APB.

74. [1] Directorium [...] Dioecesis Vilnensis in annum 1883. Vilnae 1882 Typis A.H. Syrkin 16° s. 1—79, nlb. 1.

[2] Poriadok bogosłuzeniya [...] Wilenskoj Jeparchii na 1883 god. s. 81—122.

[3] Wilenskaja Jeparchija [Katałog] s. 123—218.

Tyt. na s. 127.
APB.

75. [1] Directorium [...] Dioecesis Vilnensis in annum [...] 1884 sub auspiciis et regimine [...] Caroli Hryniewicki [...] episcopi vilnensis editum. Vilnae 1884 Typis Josephi Zawadzki 16° s. 1—80.

[2] Poriadok bogosłuzeniya [...] Wilenskoj Jeparchii na 1884 god s. 81—138.

[3] Wilenskaja Jeparchija [Katałog] s. 139—226.

Tyt. na s. 143.
BJ.

76. [1] Directorium [...] Dioecesis Vilnensis in annum 1885 sub auspiciis et regimine [...] Caroli Hryniewicki [...] episcopi vilnensis editum. Vilnae 1884 Typis Josephi Zawadzki 16° s. 1—78.

[2] Poriadok bogosłuzeniya [...] Wilenskoj Jeparchii na 1885 god s. 79—130.

[3] Wilenskaja Jeparchija [Katałog] s. 131—222.

Tyt. na s. 135.
BJ.

77. [1] Directorium [...] Dioecesis Vilnensis in annum 1886 auctoritate et mandato [...] administratoris apostolici Vilnensis Dioecesis Ludovici Zdanowicz [...] editum. Vilnae 1885 Typis Josephi Zawadzki 16° s. 1—74.

[2] Poriadok bogosłuzeniya [...] Wilenskoj Jeparchii na 1886 god s. 75—113, nlb. 1.

[3] Wilenskaja Jeparchija [Katałog] s. 115—207.

Tyt. na s. 120.

APB.

78. [1] Directorium [...] Dioecesis Vilnensis in annum 1887 auctoritate et mandato [...] administratoris apostolici Dioecesis Vilnensis Ludovici Zdanowicz [...] editum. Vilnae 1886 Typis Josephi Zawadzki 16° s. 1—72.

[2] Poriadok bogosłuzeniya [...] Wilenskoj Jeparchii na 1887 god s. 73—110.

[3] Wilenskaja Jeparchija [Katałog] s. 111—207.

Tyt. na s. 116.
APB.

79. [1] Directorium [...] Dioecesis Vilnensis in annum [...] 1888 auctoritate et mandato [...] administratoris apostolici Dioecesis Vilnensis Ludovici Zdanowicz [...] editum. Vilnae 1887 Typis Josephi Zawadzki 16° s. 1—58.

[2] Poriadok bogosłuzeniya [...] Wilenskoj Jeparchii na 1888 god s. 59—97.

[3] Wilenskaja Jeparchija [Katałog] s. 99—196.

Tyt. na s. 104.
APB.

80. [1] Directorium [...] Dioecesis Vilnensis in annum Domini 1889 auctoritate et mandato [...] administratoris apostolici Dioecesis Vilnensis Ludovici Zdanowicz [...] editum. Vilnae 1888 Typis A.H. Syrkin 16° s. 1—89, nlb. 1.

[2] Poriadok bogosłuzeniya [...] Wilenskoj Jeparchii na 1889 god s. 91—132.

[3] Wilenskaja Jeparchija [Katałog] s. 133—230.

Tyt. na s. 138.
APB.

81. [1] Directorium [...] Dioecesis Vilnensis in annum Domini 1890 auctoritate et mandato [...] administratoris apostolici Dioecesis Vilnensis Ludovici Zdanowicz [...] editum. Vilnae 1889 Typis M.R. Romm 16° ss. 87, nlb. 1.

[2] Poriadok bogosłuzeniya [...] Wilenskoj Jeparchii na 1890 god s. 1—44.

[3] Wilenskaja Jeparchija [Katałog] s. 45—140.

Tyt. na s. 50.

APB.

82. [1] Directorium horarum canonicarum et missarum pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini communem MDCCCXCI auctoritate et mandato [...] Antonii Francisci Audziewicz episcopi vilnensis [...] editum. Vilnae 1890 Typis A.G. Syrkin 16° s. 1—96.

[2] Cerkownyj rimsko-katoliczeskij ukazatel swiatoj liturgii i swiaszczenicznych molitw Wilenskoj Jeparchii na 1891 god, sostawlenyj po rasporazheniju [...] Antonija Franciska Awdziewicza, Wilenskago jepiskopa s. 97—140.

[3] Wilenskaja Jeparchija [Katalog] s. 141—236.

Tyt. na s. 146.

APB.

83. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini [...] MDCCCXCII auctoritate et mandato episcopi vilnensis [...] editum. Vilnae 1891 Typis A.H. Syrkin 16° ss. 90.

[2] Cerkownyj ukazatel swiatoj liturgii [...] na 1892 god [...] s. 1—49.

[3] Wilenskaja Jeparchija [Katalog] s. 50—146.

Tyt. na s. 55.

ADW.

84. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini [...] MDCCCXCIII auctoritate et mandato [...] Antonii Francisci Audziewicz episcopi vilnensis [...] editum. Vilnae 1892 Typis Josephi Zawadzki 16° s. 1—78.

[2] Cerkownyj rimsko-katoliczeskij ukazatel swiatoj liturgii i swiaszczenicznych molitw Wilenskoj Jeparchii na 1893 god [...] s. 79—124.

[3] Wilenskaja Jeparchija [Katalog] s. 125—208.

Tyt. na s. 130.

APB.

85. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini [...] MDCCCXCIV auctoritate et mandato [...] Antonii Francisci Audziewicz epis-

copi vilnensis [...] editum. Vilnae 1893 Typis Josephi Zawadzki 16° s. 1—80.

[2] Cerkownyj rimsko-katoliczeskij ukazatel swiatoj liturgii i swiaszczenicznych molitw Wilenskoj Jeparchii na 1894 god [...] s. 81—131.

[3] Wilenskaja Jeparchija [Katalog] s. 132—218.

Tyt. na s. 137.

APB.

86. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini communem MDCCCXCV auctoritate et mandato [...] Antonii Francisci Audziewicz episcopi vilnensis [...] editum. Vilnae 1894 Typis Josephi Zawadzki 16° s. 1—88.

[2] Poriadok bogosluženija dla duchowienstwa Wilenskoj Jeparchii na 1895 god [...] s. 89—137.

[3] Wilenskaja Jeparchija [Katalog] s. 138—226.

Tyt. na s. 143.

APB.

87. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini [...] MDCCCXCVI auctoritate et mandato [...] Ludovici Felicis Zdanowicz episcopi Dyonsiadis [...] sede vacante vicarii capitularis et administratoris Dioecesis Vilnensis [...] editum. Vilnae 1895 Typis Josephi Zawadzki 16° s. 1—116.

[2] Poriadok bogosluženija dla duchowienstwa Wilenskoj Jeparchii na 1896 god [...] s. 117—163.

[3] Wilenskaja Jeparchija [Katalog] s. 164—251.

Tyt. na s. 169.

APB.

88. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini communem MDCCCXCVII auctoritate et mandato [...] Ludovici Felicis Zdanowicz episcopi Dyonsiadis [...] sede vacante vicarii capitularis et administratoris Dioecesis Vilnensis [...] editum. Vilnae 1896 Typis Josephi Zawadzki 16° s. 1—103, nlb. 1.

[2] Poriadok bogosluženija dla duchowienstwa Wilenskoj Jeparchii na 1897 god [...] s. 105—152.

[3] Wilenszkaja Jeparchija [Katalog] s. 153—241.

Tyt. na s. 159.
APB.

89. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini MDCCCXCVIII auctoritate et mandato [...] Stephani Alexandri Zwierowicz episcopi vilnensis [...] editum. Vilnae 1897 Typis Josephi Zawadzki 16° s. 1—96.

[2] Poriadok bogosłuzeniya dla duchowienstwa Wilenskoj Jeparchii na 1898 god [...] s. 97—138.

[3] Wilenszkaja Jeparchija [Katalog] s. 139—230.

Tyt. na s. 144.
Czart.

90. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini MDCCCXCIX auctoritate et mandato [...] Stephani Alexandri Zwierowicz episcopi vilnensis [...] editum. Vilnae 1898 Typis Josephi Zawadzki 16° s. 1—96.

[2] Cerkownyj rimsko-katoliczeskij ukazatiel swiatoy liturgii i swiaszczenniczeskich molitw Wilenskoj Jeparchii na god 1899, sostawlennyj po rasporezeniju [...] Stefana Aleksandra Zwierowicza wilenskago jepiskopa s. 97—144.

[3] Wilenszkaja Jeparchija [Katalog] s. 145—235.

Tyt. na s. 151.
APB.

91. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini [...] MDCCCC auctoritate et mandato [...] Stephani Alexandri Zwierowicz episcopi vilnensis [...] editum. Vilnae 1899 Typis Josephi Zawadzki 16° s. 1—118.

[2] Cerkownyj rimsko-katoliczeskij ukazatiel swiatoy liturgii i swiaszczenniczeskich molitw Wilenskoj Jeparchii na 1900 god [...] s. 119—173.

[3] Wilenszkaja Jeparchija [Katalog] s. 174—280.

Tyt. na s. 180.
APB.

92. [1] Directorium [...] pro Dioecesi

Vilnensi in annum Domini MCMI auctoritate et mandato [...] Stephani Alexandri Zwierowicz episcopi vilnensis [...] editum. Vilnae 1900 Typis Josephi Zawadzki 16° s. 1—114.

[2] Cerkownyj rimsko-katoliczeskij ukazatiel swiatoy liturgii i swiaszczenniczeskich molitw Wilenskoj Jeparchii na 1901 god [...] s. 115—164.

[3] Wilenszkaja Jeparchija [Katalog] s. 165—272.

Tyt. na s. 171.
APB.

93. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini MCMII auctoritate et mandato [...] Stephani Alexandri Zwierowicz episcopi vilnensis [...] editum. Vilnae 1901 Typis Josephi Zawadzki 16° s. 1—100.

[2] Cerkownyj rimsko-katoliczeskij ukazatiel swiatoy liturgii i swiaszczenniczeskich molitw Wilenskoj Jeparchii na 1902 god [...] s. 101—151.

[3] Wilenszkaja Jeparchija [Katalog] s. 152—260.

Tyt. na s. 157.
APB.

94. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini MCMIII. Vilnae 1902 Typis Josephi Zawadzki 16° s. 1—131, nlb. 1.

[2] Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri Dioeceseos Vilnensis pro anno Domini 1903 conscriptus s. 133—258.

[3] Cerkownyj rimsko-katoliczeskij ukazatiel swiatoy liturgii i swiaszczenniczeskich molitw Wilenskoj Jeparchii na 1903 god s. 259—273, nlb. 1.

[4] Wilenszkaja Jeparchija [Katalog] s. 275—374.

Tyt. na s. 279.
APB.

95. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini MCMIV [...] compositum. Vilnae 1903 Typis Josephi Zawadzki 16° s. 1—140.

[2] Elenchus omnium ecclesiarum et

universi cleri Dioeceseos Vilnensis pro anno Domini 1904 conscriptus s. 141—274.

[3] Cerkowny] rimsko-katoliczeskij ukazatel swiatoj liturgii i swiaszczenniczeskich molitw Wilenskoj Jeparchii na 1904 [...] god s. 275—289, nlb. 1.

[4] Wilenskaja Jeparchija [Katalog] s. 291—395.

Tyt. na s. 295.

APB.

96. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini [...] MCMV auctoritate et mandato [...] Eduardi liberi baronis de Ropp [...] episcopi vilnensis [...] compositum. Vilnae 1904 Typis Joseph Zawadzki 16° s. 1—139, nlb. 1.

[2] Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri Dioeceseos Vilnensis pro anno Domini 1905 conscriptus s. 141—287, nlb. 1.

[3] Cerkowny] rimsko-katoliczeskij ukazatel swiatoj liturgii i swiaszczenniczeskich molitw Wilenskoj Jeparchii na 1905 god [...] s. 289—303, nlb. 1.

[4] Wilenskaja Jeparchija [Katalog] s. 305—410.

Tyt. na s. 309.

BiSem.

97. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini [...] MCMVI auctoritate et mandato [...] Eduardi liberi baronis de Ropp [...] episcopi vilnensis [...] compositum. Vilnae 1905 Typis Joseph Zawadzki 16° s. 1—135.

[2] Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri Dioeceseos Vilnensis pro anno Domini 1906 conscriptus s. 136—281.

BiSem.

98. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini [...] MCMVII auctoritate et mandato [...] Eduardi liberi baronis de Ropp [...] episcopi vilnensis [...] compositum. Vilnae 1906 Typis Josephi Zawadzki 16° s. 1—124.

[2] Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri Dioeceseos Vilnensis pro

anno Domini 1907 conscriptus s. 125—284.

BiSem.

99. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini [...] MCMVIII auctoritate et mandato [...] Eduardi liberi baronis de Ropp [...] episcopi vilnensis [...] compositum. Vilnae 1907 Typis Josephi Zawadzki 16° s. 1—150.

[2] Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri Dioeceseos Vilnensis pro anno Domini 1908 conscriptus s. 151—270.

APB.

100. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini MCMIX auctoritate et mandato [...] Casimiri Nicolai Michalkiewicz administratoris apostolici [...] compositum. Vilnae 1908 Typis Josephi Zawadzki 16° s. 1—119, nlb. 1.

[2] Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri Dioeceseos Vilnensis pro anno Domini 1909 conscriptus s. 121—271.

BiSem.

101. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini MCMX. Vilnae 1909 Typis Josephi Zawadzki 16° s. 1—122.

[2] Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri Dioeceseos Vilnensis pro anno Domini 1910 conscriptus s. 123—240.

BiSem.

102. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini MCMXI Vilnae 1910 Typis Josephi Zawadzki 16° s. 1—118.

[2] Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri Dioecesis Vilnensis pro anno Domini 1911 conscriptus s. 119—238.

APB.

103. [1] Directorium [...] pro Dioecesi Vilnensi in annum Domini MCMXII. Vilnae 1911 Typis „Znicz” 16° ss. 119, nlb. 1.

[2] Elenchus omnium ecclesiarum clerique Dioecesis Vilmensis pro anno Domini 1912 conscriptus ss. 134.

APB.

104. [1] Calendarium pro clero Dioecesis Vilmensis in annum Domini 1913. Edidit L[eopoldus] Ch[omski]. Vilnae 1912 Typis et sumptibus V. Kopeč 16° s. 1—164.

[2. Schematismus] Dioecesis Vilmensis, s. 165—298.

Tyt. na s. 185.

BiSem.

105. [1] Calendarium pro clero Dioecesis Vilmensis in annum Domini 1914 a A[damo] K[uleszo] concinnatum. Vilnae 1913 Typis et sumptibus typographiae A. Rutkowski 16° s. 1—192.

[2. Schematismus] Dioecesis Vilmensis s. 193—333.

Tyt. na s. 211.

BiSem.

106. [1] Calendarium pro clero Dioecesis Vilmensis in annum Domini 1915. Vilnae 1914 Sumptibus Cancellariae Curiae Episcopalis Typis officinae A. Rutkowski 16° ss. XXIII, 130.

[2. Schematismus] Dioecesis Vilmensis ss. 132.

Tyt. na s. 6.

APB.

107. [1] Calendarium pro clero Dioecesis Vilmensis in annum Domini 1916. Vilnae 1915 Sumptibus Cancellariae Curiae Episcopalis Typis officinae A. Rutkowski 16° ss. XVIII, XLIX, 124.

[2. Schematismus] Dioecesis Vilmensis ss. 141.

Tyt. na s. 9.

APJ.

108. [1] Ordo divini officii recitandi missaeque celebrandae ad usum Insignis Ecclesiae Cathedralis et Dioecesis Vilmensis iussu et auctoritate [...] Casimiri Nicolai Michalkiewicz admin. apost. Dioecesis Vilmensis [...] pro anno Domini MCMXVII compositus. Vilnae 1916 Typis A. Rutkowski 16° ss. XXI, 240.

[2. Schematismus] Dioecesis Vilmensis ss. 115.

Tyt. na s. 5.

BiSem.

109. [1] Ordo divini officii recitandi missaeque celebrandae ad usum Insignis Ecclesiae Cathedralis et Dioecesis Vilmensis iussu et auctoritate [...] Casimiri Nicolai Michalkiewicz admin. apost. Dioecesis Vilmensis [...] pro anno Domini MCMXVIII compositus. Vilnae 1917 Typis A. Rutkowski 16° ss. XIX, 237.

[2. Schematismus] Dioecesis Vilmensis ss. 132, nlb. 1.

Tyt. na s. 4.

APJ.

110. [1] Ordo divini officii [...] ad usum Insignis Ecclesiae Cathedralis et Dioecesis Vilmensis iussu et auctoritate [...] Joannis Hanusowicz administratoris Dioecesis Vilmensis [...] pro anno Domini MCMXIX compositus. Vilnae 1918 Typis A. Rutkowski 16° ss. XVI, 246.

[2. Schematismus] Dioecesis Vilmensis s. 135, nlb. 1.

Tyt. na s. 6.

APB.

111. [1] Ordo divini officii [...] ad usum Insignis Ecclesiae Cathedralis totiusque Dioecesis Vilmensis iussu et auctoritate [...] Georgi Matulewicz episcopi vilmensis [...] pro anno Domini MCMXX compositus. Vilnae 1919 Typis A. Rutkowski 16° ss. IX, 204.

[2. Schematismus] Dioecesis Vilmensis ss. 147.

Tyt. na s. 6.

BiSem.

112. [1] Ordo divini officii [...] ad usum Insignis Ecclesiae Cathedralis totiusque Dioecesis Vilmensis iussu et auctoritate [...] Georgii Matulewicz episcopi vilmensis [...] pro anno Domini MCMXXI compositus. Vilnae 1920 Typis Societatis Anonymae „Zaibas” 16° ss. XI, 208.

[2] Elenchus venerabilis cleri saecularis ac regularis Dioecesis Vilmensis

pro anno Domini 1921 (brak końcowych stron).

APB.

113. [2] Schematismus Dioecesis Vilmensis pro anno 1922. B.m.r. 16° ss. 138. KrMisj.

114. [1] Ordo divini officii [...] ad usum Perinsignis Basilicae Cathedralis totiusque Dioecesis Vilmensis iussu et

auctoritate [...] Georgii Matulewicz episcopi vilmensis [...] pro anno Domini MCMXXIII. Vilnae 1922 excudebat Josephus Zawadzki 16° s. 1—86.

[2] Catalogus ecclesiarum et cleri Dioecesis Vilmensis pro anno Domini 1923. Vilnae 1922 Typis Joseph Zawadzki 16° s. 87—246.

BUW.

C. SCHEMATYZMY JAKO WYDAWNICTWO SAMOISTNE

115. Catalogus ecclesiarum et cleri Dioecesis Vilmensis pro anno Domini 1924. Vilnae 1923 Typis Joseph Zawadzki 16° ss. 176.

APB.

116. Catalogus ecclesiarum et cleri Dioecesis Vilmensis pro anno Domini 1925. Vilnae 1925 Typis Joseph Zawadzki 16° s. 180.

BiSem.

SPIS TREŚCI

Przedmowa	[3]
Bibliografia załącznikowa i jej skróty	[3]
Wstęp	[8]
Rozdz. I. Geneza i rozwój schematyzmów Diecezji Wileńskiej	[14]
1. Rys historyczny Diecezji Wileńskiej	[14]
2. Rubrycele Diecezji Wileńskiej	[16]
3. Początki i rozwój schematyzmów	[19]
4. Redagowanie schematyzmów	[23]
5. Wydawcy, nakładcy, drukarnie	[25]
Rozdz. II. Zasób wiadomości zawartych w schematyzmach	[25]
A. Informacje natury ogólnokościelnej	[25]
1. Papież i dostojnicy Kościoła Powszechnego	[25]
2. Hierarchia katolicka w Cesarstwie Rosyjskim i Królestwie Polskim	[26]
3. Rzymsko-katolickie Kolegium Duchowne w Petersburgu	[27]
4. Cesarska Akademia Rzymsko-katolicka w Petersburgu	[27]
B. Organizacja Diecezji Wileńskiej	[28]
1. Granice diecezji oraz ich zmiany	[28]
2. Archidiakonaty	[28]
3. Oficjałaty okręgowe	[29]
4. Dekanaty	[29]
a) Sieć dekanalna i jej zmiany	[29]
b) Dziekani	[30]
5. Parafie	[31]
a) Kościół parafialny	[31]
b) Kościoły filialne i kaplice	[33]
c) Klasy parafii	[33]
d) Kasaty i rewindykacje kościołów	[33]
e) Cudowne obrazy i figury	[34]
f) Duchowienstwo parafialne	[34]
g) Liczba parafian	[35]
6. Statystyka diecezjalna i dekanalna	[38]
C. Biskupi i inni rządcy diecezji	[38]
1. Biskupi ordynariusze oraz administratorzy i wikariusze kapitulni	[38]
2. Biskupi sufragani	[39]
a) Sufragani wileńscy	[39]
b) Sufragani białoruscy	[40]
c) Sufragani troccy	[40]
d) Sufragani kurlandzcy	[40]
e) Sufragani brzescy	[40]
3. Katalog biskupów wileńskich	[41]
1. Konsystorz generalny	[43]
D. Urzędy centralne	[43]
2. Kuria biskupia	[44]
3. Sąd kościelny	[45]
4. Urzędy i stanowiska kurialne i diecezjalne	[45]
a) Wikariusz generalny	[46]
b) Wizytator generalny diecezji	[46]

c) Diecezjalna rada „a vigilantia”	[46]
d) Egzaminatorzy diecezjalni	[46]
e) Cenzorzy książek	[47]
f) Cenzorzy kazań	[47]
g) Rada do spraw liturgicznych	[47]
h) Rada do spraw administracji dóbr kościelnych	[48]
i) Rada do spraw akcji społecznej	[48]
j) Rada artystyczna do spraw kościołów	[48]
k) Inne urzędy i stanowiska	[48]
E. Instytucje w diecezji	[49]
1. Kapituła katedralna	[49]
2. Kapituły kolegiackie	[51]
a) Kolegiata Brzeska	[51]
b) Kolegiata Kurlandzka czyli Piltyńska	[51]
3. Instytucje naukowo-wychowawcze	[51]
a) Seminarium duchowne	[51]
b) Uniwersytet Wileński	[54]
c) Wileńska Akademia Duchowna	[54]
d) Księża studiujący na innych uczelniach	[55]
e) Nauczyciele religii w szkołach	[55]
4. Zakony i zgromadzenia	[55]
a) Męskie	[55]
b) Żeńskie	[57]
5. Instytucje dobroczynne	[58]
F. Sprawy niekościelne	[58]
1. Podział polityczny kraju	[58]
2. Sądownictwo państwowe	[59]
3. Komisje państwowe z udziałem deputowanych z kleru	[60]
4. Ordery i medale polskie i rosyjskie	[61]
5. Odbicie sytuacji politycznej Kościoła w Państwie	[61]
6. Sieć urzędów pocztowych	[62]
7. Informacje o kolejnictwie	[62]
Rozdz. III. Wartość źródłowa zawartości schematyzmów	[62]
1. Wartość informacji podawanych przez schematyzmy	[62]
2. Rola usługowa schematyzmów w badaniach naukowych	[70]
Zakończenie	[71]
Katalog rubrycel i schematyzmów Diecezji Wileńskiej	[71]
Skróty archiwów i bibliotek	[72]
A. Rubrycele bez schematyzmów	[72]
B. Schematyzmy w łączności z rubrycelami	[72]
C. Schematyzmy jako wydawnictwo samoistne	[85]